

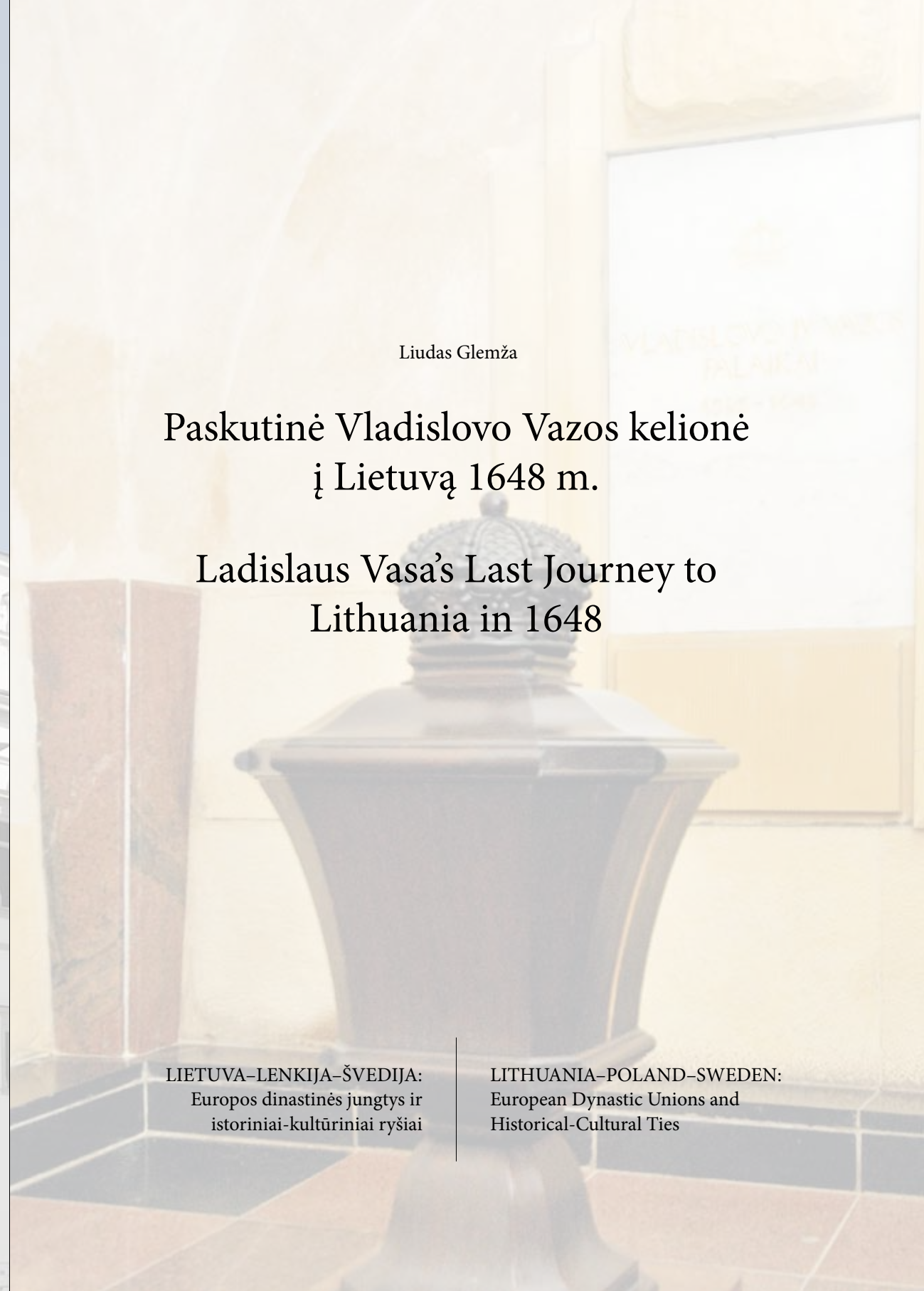
Liudas Glemža

Paskutinė Vladislovo Vazos kelionė į Lietuvą 1648 m.

Ladislaus Vasa's Last Journey to Lithuania in 1648

LIETUVA–LENKIJA–ŠVEDIJA:
Europos dinastinės jungtys ir
istoriniai-kultūriniai ryšiai

LITHUANIA–POLAND–SWEDEN:
European Dynastic Unions and
Historical-Cultural Ties

Liudas Glemža

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas

Paskutinė Vladislavo Vazos kelionė į Lietuvą 1648 m.

Įvadas

Neskaičiuojant Vladislavo Vazos viešnagių Vilniuje jaunystėje, per Smolensko karinę kampaniją 1609–1611 m., vėliau, jau tapęs Abiejų Tautų Respublikos valdovu, per 15 valdymo metų Lietuvos sostinėje jis lankėsi dar šešis kartus: 1633, 1634, 1636, 1639, 1643–1644 ir 1648 metais¹. Todėl Lietuvos istoriografijoje neretai tvirtinama, jog Vladislavas Vaza buvo vienintelis Abiejų Tautų Respublikos valdovas, kuris bent iš dalies pakluso Lietuvos didikų ir bajorų reikalavimams, kad bendras Lietuvos ir Lenkijos valdovas kas trejus metus reziduotų Lietuvoje. Paskutinis jo rezidavimas Vilniuje yra simbolinis, nes žymi vieną iškiliausių Lietuvos sostinės istorijos taškų. Po 1648 m. Vladislavo Vazos vizito Abiejų Tautų Respublikos valdovai nustojo reziduoti Vilniuje ilgesnį laiką ir apskritai čia lankydavosi labai retai. 1655 m. prasidėjęs karas su Maskva turėjo skaudžių padarinių ir Vilniaus miesto raidai, ir valdovų rezidencijos istorijai.

Paskutinė Vladislavo Vazos kelionė buvo susijusi su geopolitinėmis aplinkybėmis. Neatsisakęs pretenzijų į Švedijos karūną, Vladislavas Vaza nuolat ieškojo sąjungininkų prieš Švediją. Todėl ilgą laiką tradiciniai Abiejų Tautų Respublikos sąjungininkai buvo su Švedija kariaujantys Habsburgai. 1637 m. šie santykiai buvo sutvirtinti Vladislavo Vazos santuoka su Cecilija Renata Habsburgaite. Tačiau sąjunga su Habsburgais nepadėjo Vladislavui įsitraukti į Europos politinį gyvenimą, tapti Trisdešimties metų kare dalyvaujančių šalių tarpininku ir sustiprinti autoritetą. Po faktiško Habsburgų priešininkės Prancūzijos vadovo kardinolo Rišeljė (Richelieu) mirties 1642 m. (o po metų – ir Prancūzijos karaliaus Liudviko XIII mirties) pažyma mezgėsi glaudesni Abiejų Tautų Respublikos ryšiai su Prancūzija. Santykius su Prancūzija dar labiau sutvirtino antroji Vladislavo Vazos santuoka 1646 m. su Prancūzijos kunigaikštyte Marija Liudvika Gonzaga de Nevers. Šios vedybos buvo svarstomos jau 1634 m., bet tada karalius pasirinko politinės sąjungininkės Austrijos princesę Ceciliją Renatą – ji ir tapo jo pirmąja žmona². Naujus santykius su

1 Ragauskienė R. „Lietuvos valdovų vilnietiški itinieriumai“, in: *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieška*, sud. R. Ragauskienė, Vilnius, 2006, p. 313–314.

2 Išsamiau žr.: Wisner H. *Władysław IV Waza*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1995, s. 93, 100; idem, „Dyplomacja polska w latach 1572–1648“, in: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2: 1572–1795, red. Z. Wójcik, Warszawa, 1982, s. 94; Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius, 1995, p. 351.

Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vladislavas Vaza (1595–1648), Bartolomiejus Strobelis (Bartłomiej Strobel), apie 1645–1648

King of Poland and Grand Duke of Lithuania Ladislaus Vasa (1595–1648), Bartłomiej Strobel, ca 1645–1648

MNW

Prancūzija dar labiau sutvirtinti turėjo Vladislavui Vazai per Prancūzijos pasiuntinį įteiktas Šventosios Dvasios ordinas.

Pasak dalies istorikų, pasitaręs su senatoriais ir nenorėdamas supykdyti Prancūzijos karalystės priešininkų Habsburgų, Vladislavas Vaza nusprendė iškilmingai priimti Prancūzijos karaliaus apdovanojimą toliau nuo Šventosios Romos imperijos sienų, todėl šiam jo sumanymui puikiai tiko Lietuvos sostinė³. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Albrechtas Stanislovas Radvila savo memuaruose pasakoja, kad jau vėliau, Gardine gavęs audienciją, valdovo klausęs dėl apsisprendimo priimti Prancūzijos apdovanojimą: ar nesusivaidys avinėlis (tai yra iš Habsburgų gauto Aukso Vilnos ordino simbolis) su balandžiu (tai yra Šventosios Dvasios ordino simboliu)?⁴ Pagal pirminį susitarimą Prancūzijos pasiuntinys turėjo išvykti į Lietuvą po 1647 m. Kalėdų, bet jo išvyka užtruko, be to, dėl sveikatos problemų ir pats Vladislavas Vaza vis atidėjo savo kelionę į Lietuvą. Valdovo dvariškis Mykolas Megertas (Michał Megert) aiškino, kad Vladislavo Vazos sveikata pablogėjo po kelionės iš Prūsijos, ir „su Dievo malone“ dvariškiai tikisi, jog valdovas „po kelių dienų dešine ranka galės pasirašyti [dokumentus]“. Iš pradžių kalbėta, kad karalius su karaliene į Lietuvą vyks po Trijų Karalių (sausio 6 d.), vėliau – sausio 23 d., galop – po Grabnyčių (vasario 2 d.), ir pridūrė, kad „dabar apie Tris Karalius net pamiršo“⁵. Atvejų, kai Vladislavas Vaza dėl sveikatos problemų ir patartas gydytojų neatvykdavo laiku arba visai neatvykdavo į Vilnių, pasitaikydavo ir anksčiau.

3 Plg. Czaplinski W. *Władysław IV i jego czasy*, Kraków, 2008, s. 308. Tuo abejoti verčia vėlesni įvykiai. Nesulaukęs Prancūzijos pasiuntinio Vilniuje laiku, Vladislavas Vaza ruošėsi vykti į Varšuvą ir laukti jo Lenkijos sostinėje.

4 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 3, przekł. i oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa, 1980, s. 68.

5 1647-12-19, Mykolas Megertas M. Potockiui (?), in: Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (toliau – BJ), b. 49, l. 214a–215.

Pirmoji Vladislavo Vazos žmona
Cecilija Renata Habsburgaitė (1611–1634),
Petras Dankersas (Pieter Danckers de Rij),
1643

Ladislaus Vasa's first wife
Cecilia Renata of Austria (1611–1634),
Pieter Danckers de Rij,
1643
NM

Kelionė į Vilnių

Iš Prūsijos grįžęs į Varšuvą, apie savo kelionės į Vilnių planus valdovas visų pirma informavo Lietuvos didikus, atsakingus už tvarką Lietuvos sostinėje. 1647 m. lapkričio 22 d. Vladislovas Vaza kreipėsi į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didįjį maršalką Aleksandrą Liudviką Radvilą ir nurodė jam pasirūpinti Prancūzijos pasiuntinio priėmimu bei prižiūrėti, kad Vilniaus vyskupas Abraomas Vaina, Polocko vaivada Jonušas Kiška arba Žemaitijos seniūnas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmonas Jonušas Radvila su savo dvarais neužimtų užsienio pasiuntiniui ir jo svitai apsistoti numatytos vietos. Valdovas nurodė, kad svečiams apgyvendinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalkos paskirtas pareigūnas pasirūpintų, kad šalia Prancūzijos pasiuntinio rezidencijos būtų skirta gyvenamųjų vietų jo svitai, „kad ir smulkiausi tarnai įsikurtų prie [savo] ponų“ bei užtikrintų svečio saugumą ir ramybę⁶. Aleksandras Liudvikas Radvila buvo patekęs į valdovo nemalonę⁷, bet ne dėl šių priežasčių. Trokšdamas kuo geriau pasirengti priėmimui, Vladislovas Vaza nusprendė į Lietuvą pasiųsti kamarininką Jurgį Kazimierą Lokickį (Jerzy Kazimierz Łokicki) ir jam pavedė surašyti namus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje karaliaus dvaro vizitui. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalkai nurodė jam netrukdyti ir suteikti pagalbą⁸.

6 1647-11-22, Varšuva, Vladislovas Vaza Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (toliau – AGAD), Archiwum Radziwiłłów (toliau – AR), dz. III, mf. 84344, l. 15.

7 Į nemalonę Aleksandras Liudvikas Radvila pateko 1646 m., kai atvirai pakalbėjo prieš valdovo sumanytą karo su Turkija idėją, žr. Jaroszek J. „Radziwiłł Aleksander Ludwik (1594–1654)“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1987, s. 153. Vladislavo Vazos palankumo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalkai atgauti taip ir nepavyko, todėl jis stengėsi laikytis atokiau, bet pareigas ėjo.

8 1647-11-27, Varšuva, Vladislovas Vaza Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: AGAD, AR, dz. III, mf. 84344, l. 17.

Vilniaus vyskupas Abraomas Vaina (1569–1649)
Bishop of Vilnius Abraham Wojna (1569–1649)
BPM

Valdovo dvariškis Aleksandrui Liudvikui Radvilai jau buvo žinomas. 1646 m. už nuopelnus tarnyboje Vladislovas Vaza jam suteikė 12 valakų žemės Alytaus ekonomijoje⁹, kuri buvo išnuomota Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalkai¹⁰. Prieš pat kelionę į Lietuvą valdovas dar kartą kreipėsi į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalką ir nurodė perduoti Jurgiui Kazimierui Lokickiui sąrašus namų, kuriuose numatytos vietos jo dvarui, bei pageidavo, kad Stiklių gatvė, kaip įprasta, būtų skirta atvykstantiems muzikantams¹¹.

Vladislovas Vaza kreipėsi ir į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerį Kazimierą Leoną Sapiegą bei informavo apie savo pasiryžimą vykti į Vilnių: „Nusprendėme kitais metais, duos Dievas, vykti iš čia į Vilnių priimti Prancūzijos pasiuntinio, kuris su dideliu ir neįprastu pusės šimto žmonių [skaičiumi] vyksta į Mūsų Dvarą. Nutarėme, kad svarbu Jus apie tai informuoti ir liepti Jums pasirūpinti, kad kai bus laikas tokiai svarbiai progai [paminėti] – surengtumėte mums įprastą šventę ir [taip] pasitarnautumėte savo, visos tautos ir Mūsų garbei.“¹² Valdovą su Lietuvos didikais siejo ne tik valstybiniai reikalai, bet ir pomėgis – muzika. Vladislovas Vaza anksčiau jų buvo prašęs atsiųsti muzikantų¹³ ir

9 1646-10-20, Varšuva, Vladislovas Vaza Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (toliau – BCz), b. 140 IV, l. 327.

10 Tyla A. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas. XVI amžiaus antroji pusė–XVII amžiaus vidurys*, Vilnius, 2012, p. 179–180.

11 1648-01-31, Varšuva, Vladislovas Vaza Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: BCz, b. 142, l. 37.

12 1647-11-27, Varšuva, Vladislovas Vaza Kazimierui Leonui Sapiegai, in: Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (toliau – Biblioteka Naukowa PAU i PAN), b. 349, l. 17.

13 Artėjant Vladislavo Vazos ir Marijos Liudvikos tuoktuvėms, valdovas prašė Aleksandro Liudviko Radvilos į Varšuvą pas kapelmeisterį atsiųsti muzikantų ir dainininkų, kad jie galėtų su kitais repetuoti; 1645-09-14, Gardinas, Vladislovas Vaza Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: BCz, b. 139 IV, l. 419. Vis dėlto, kadangi Aleksandro Liudviko Radvilos dainininkai į Varšuvą atvyko per vėlai, o jų partijos buvo išdalytos kitiems atlikėjams, valdovo sprendimu jie buvo išsiųsti atgal; 1646-01-08, Varšuva, Vladislovas Vaza Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: BCz, b. 140 IV, l. 7.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega (1609–1656), XVIII a.

Deputy Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Kazimierz Lew Sapieha (1609–1656), 18th c.

LDM

kūrinių partitūrų¹⁴. Su valdovo atvykimu pradėta ruošti vaidinimams sostinėje. Svečių ir savo patogumui Vladislovas Vaza iš Varšuvos pilies išsiuntė baldų, o numatytiems vaidinimams Vilniuje – ir teatro įrenginių¹⁵.

Tik po mėnesio Vladislovas Vaza išsikvietė savo gydytoją Motiejų Vorbeką-Letovą (Maciej Vorbek-Lettow), o gruodžio 28 d. jam surašė instrukciją, kaip pasirūpinti Prancūzijos pasiuntinio priėmimu Vilniuje. Pasiruošimo darbams nuspręsta skirti 50 tūkst. auksinų. Kadangi dvariškiui buvo duota tik dalis sumos (20 tūkst. auksinų), kitus pinigus jam pažadėta atsiųsti, o pasiekus Gardiną dėl pagalbos pasitinkant svečius, vykstančius į Vilnių, nurodyta kreiptis į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pažiūrininką Gedeoną Mykolą Trizną. Jam reikėjo perduoti, kad pasirūpintų, kad per Prancūzijos pasiuntinio ir jo svitos kelionę svečiams nieko netrūktų. Nurodyta patį pasiuntinį vaišinti išskirtiniais valgiais, pasirūpinti, kad ant jo stalo būtų tiekiamas Genujos paštetas, švieži vaisiai ir daug citrinų, taip pat Reino ir prancūziškas vynas. Vilniuje Motiejus Vorbekas-Letovas turėjo sustiprinti pilies sargybą, vaidinimams paruošti sceną ir pasirūpinti maisto, vyno, alaus bei midaus atsargomis. Gavęs nurodymus, Motiejus Vorbekas-Letovas išvyko iš Varšuvos gruodžio 30 d., o Vilnių pasiekė sausio 8 d. ir, kaip aiškino, vasarį jau buvo pasirengęs valdovo atvykimui bei laukiamų svečių iškilmingam priėmimui¹⁶.

14 Turėdamas žinių, kad Kazimiero Leono Sapiegos bibliotekoje yra Kalimacho operos partijos, Vladislovas Vaza prašė jas atsiųsti arba leisti perrašyti nusiųstam raštininkui; 1640-07-10, Vladislovas Vaza Kazimierui Leonui Sapiegai, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 348, l. 59.

15 Żukowski J. „Arte et Marte. Wileńskie bramy triumfalne Władysława IV“, in: *Chronicon palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, vol. 2: *MMXI*, comparavit G. Striška, Vilnae, MMXII, p. 266.

16 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci. Pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, Wrocław, 2006, s. 166–174.

Tačiau paties Vladislovo Vazos suplanuota išvyka į Vilnių užsitęsė. Tik vasario pradžioje su karaliene jis išvyko iš Varšuvos, o mėnesio antroje pusėje pasiekė Gardiną. Dar būdamas Varšuvoje (vasario 3 d.) valdovas rašė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleriui Kazimierui Leonui Sapiegai, kad nors ir nepakeitė savo sprendimo vykti į Vilnių, tačiau, „pablogėjus Mūsų sveikatai, taip pat atsižvelgiant į tai, kad nustatėme laiką ir vietą teismams Gardine, kur bus sprendžiami Prūsijos reikalai. Taigi dėl šių priežasčių, kaip ir dėl negerėjančios Mūsų sveikatos, nusprendėme Gardine pasilinksminti, kur laimingai reziduodami vadovausime teismams. Tik vėliau, Dievui leidus, prieš Velykas nusprendėme atvykti į Vilnių.“ Vladislovas Vaza ragino pakanclerį nelaukti, kol jis pats pasiekis Vilnių, prašė atvykti į Gardiną susitikti ir prisistatyti jo žmonai Marijai Liudvikai¹⁷. Valdovo kvietimą atvykti į Gardiną gavo ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Albrechtas Stanislovas Radvila.

Gardine susispaudusiam valdovo dvarui buvo ankšta. Nepasitenkinimo gyvenamąja vieta neslėpė ir karališkosios giminės atstovai, o tai buvo priežastis siūlyti Vladislovui Vazai persikelti į Vilnių. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Albrechtas Stanislovas Radvila savo atsiminimuose pasakoja, kad į tokį pasiūlymą (matyt, iš baimės dėl sveikatos) karalius sureagavo nepalankiai, kalbėjo apie blogas pranašystes, prisiminė Vilniuje mirusią pirmąją žmoną¹⁸. Pastarąjį kartą jam būnant Vilniuje, 1644 m., su juo atvykusi pirmoji žmona karalienė Cecilija Renata stebėjo meškų pjūdyką šunimis ir buvo sužalota lokio, kai norėjo pati apžiūrėti vieną jų, nulindusį į kampa. Po devynių dienų, anksčiau laiko pagimdžiusi negyvą kūdikį, karalienė mirė¹⁹. Pasak Albrechto Stanislovo Radvilos, prisiminimai, baimė dėl sveikatos ir dar visai neseniai miręs mažametis sūnus Kazimieras buvo tam tikra nuojauta, vertusi valdovą suabejoti dėl galutinio kelionės tikslo²⁰. Bet nereikia pamiršti fakto, kad Albrechto Stanislovo Radvilos rašytinį palikimą sudaro ne tik užfiksuoti kasdieniai įvykiai, bet ir atsiminimų fragmentai. Jie galėjo būti papildyti vėliau, jau žinant tolesnių įvykių eigą ir norint suteikti pasakojimui didaktinę prasmę.

Nėra aišku, ar oro sąlygos galėjo turėti bent kiek įtakos valdovo apsisprendimui. Albrechtas Stanislovas Radvila mini, kad 1648 m. žiema buvo ypač šalta, dėl atlydžio ir staigaus atšalimo keliai buvo sunkiai pravažiuojami²¹. O Motiejus Vorbekas-Letovas rašė, kad sniegas Lietuvoje išsilaikė iki balandžio 5 d. ir kelias į Vilnių rogėmis buvo labai geras²². Po užsitęsios žiemos, matyt, greitai atšilo ir sužydėjo gėlės²³. Vladislovas Vaza užsibuvo Gardine iki kovo 6 d. ir tik tada išvyko į Vilnių. Nors valdovas žadėjo Gardine pirmininkauti Prūsijos teismams, nusprendęs išvykti į Lietuvos sostinę, į ją perkėlė ir visus suplanuotus teismus.

17 1648-02-02, Varšuva, Vladislovas Vaza Kazimierui Leonui Sapiegai, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 349, l. 29.

18 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 66–67.

19 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 2, s. 397–399.

20 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 68.

21 *Ibid.*, s. 65–66.

22 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 174, 176.

23 „Lukiškių pavasaris Šviesiausųjų Didenybių atvykimo proga sužydėjęs... Vladislovui IV ir Liudvikai Marijai“, in: *Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*, parengė E. Ulčinaičė, Vilnius, 2010, p. 243.

Vilniuje

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikai išskubėjo iš Gardino į Vilnių likus dviem dienoms iki Vladislovo Vazos suplanuotos išvykos, nes ketino deramai sutikti valdovą. Tačiau kovo 10 d., vengdamas oficialaus sutikimo priešais miestą, karalius su karaliene įvažiavo į Vilnių, o pasveikinti norinčius didikus rūmuose priėmė tik kitą dieną. Išklauses sveikinimo kalbų ir priesaikų, Vladislovas Vaza nuėjo į Šv. Kazimiero koplyčią. Po dviejų dienų (kovo 13 d.) tyliai išvyko į Rūdninkus ir pranešė, kad į Vilnių iš Trakų grįš kovo 19 d., bei dar kartą nukėlė jau Gardine perkeltą (į kovo 14 d.) Prūsijos teismų darbą²⁴. Vladislovas Vaza planus nuolat kaitaliojo, bet kovo 19 d. jo paties suplanuotas šventinis įvažiavimas į Vilnių įvyko. Jis buvo nukeltas devyniomis dienomis, nes norėta kuo geriau pasirengti²⁵. Pasak Albrechto Stanislovo Radvilos, iškilmingas valdovo sutikimas pranoko Krokuvoje rengtus tokius renginius nuo karalienės Marijos Liudvikos karūnavimo²⁶.

Kovo 23 d. Vladislovas Vaza pradėjo spręsti Prūsijos teismų reikalus ir galop juos perkėlė į Varšuvą. Balandžio pradžioje leido sušaukti Lietuvos Vyriausiąjį Tribunalą, darbą jis pradėjo balandžio 27 dieną. Vyriausiojo Tribunolo maršalka išrinktas lauko etmonas Jonušas Radvila kreipėsi į karalių iškilminga kalba ir pakvietė pas save į svečius, dovanojo arabų ristūną, o karalienei – šešis turkiškus kinkomuosius žirgus. Visuomenės dėmesio centre buvo atsidūrę Jonušo Radvilos kivrčai su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleriu Kazimieru Leonu Sapiega bei Vilniaus vyskupu Abraomu Vaina. Įsikišus valdovui ir didikus paraginus tarpininkauti, nesutarimai buvo išspręsti²⁷. Vladislovo Vazos rezidavimo laikotarpiu tradiciškai būta tvarkos pažeidimų. Įsimintiniausių sukėlė jo dvariškiečiai. Kaip ir anksčiau, valdovas nusprendė savo pavaldinius ne perduoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo maršalkos teismui, bet teisti pats²⁸.

Didįjį penktadienį ir Velykų dienomis valdovas dalyvavo visose bažnytinėse ceremonijose. Kol jis buvo užsiėmęs valstybiniais reikalais, karalienė Marija Liudvika lankė visų krikščioniškų konfesijų Vilniaus bažnyčias. Pirmą ketvirtadienį po Velykų (balandžio 16 d.) Vilniaus pilyje buvo suvaidinta opera – rečiatyvinė komedija *Circe delusa* (liet. „Apviltoji Kirkė“), balandžio 25 d. ji buvo pakartota²⁹.

24 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 69–70.

25 Šventinis Vladislovo Vazos įvažiavimas į Vilnių išsamiai aprašytas Żukowski J. „*Arte et Marte*“, p. 266–269.

26 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 70.

27 Valdovas stengėsi sutaukinti dėl iš Dorohostaiskių paveldimų valdų susivaidijusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerį Kazimierą Leoną Sapiegą ir lauko etmoną Jonušą Radvilą. Valdovui pavyko kuriam laikui įtampą sušvelninti, bet nesutarimai išliko, todėl jo nurodymu tarpininkauti ėmėsi Lietuvos didikai. Galop, jau valdovui išvykus iš Vilniaus, Kazimieras Leonas Sapiega su Jonušu Radvila susitaikė; Rachuba A. „Kazimierz Leon Sapieha (1609–1656)“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 35, Warszawa, Kraków, 1994, s. 33; 1648-01-01, J. Radvila, K. Chodkevičius, J. Hlebavičius Kazimierui Leonui Sapiegai, in: AGAD, AR, dz. V, b. 69907, l. 12. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmonas buvo susivaidijęs ir su Vilniaus vyskupu Abraomu Vaina dėl išvartytų kryžių jo valdose Svėdasuose. Čia taip pat prirėkė valdovo įsikišimo. Konfliktas buvo išspręstas, kai Jonušas Radvila pažadėjo skirti 6 tūkst. auksinių Svėdasų bažnyčios statybai ir leido organizuoti kasmetes katalikų Dievo Kūno procesijas Kėdainiuose; Wasilewski T. „Radziwiłł Janusz h. Trąby (1612–1655)“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław, 1987, s. 210.

28 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 70; Vladislovas Vaza dar 1644 m. išreiškė norą, kad atsiradus pažeidimų jo dvariškiečiai būtų teisiami jo paties; 1644-03-09, Rūdninkai, Vladislovas Vaza Kazimierui Leonui Sapiegai, in: BCz, b. 139 IV, l. 37–38.

29 Trilupaitienė J. „*Dramma per musica XVII a. pirmosios pusės Vilniuje*“, in: *Opera Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose*, sud. J. Trilupaitienė, Vilnius, 2010, p. 52–53; Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 72–73.

Antroji Vladislovo Vazos žmona
Marija Liudvika Gonzaga de Nevers (1611–1667),
Šarlis Bobrenas (Charles Beaubrun), 1668

Ladislaus Vasa's second wife
Marie Louise Gonzaga de Nevers (1611–1667),
Charles Beaubrun, 1668

ZKW-PZS

Ne visi svarbiausi įvykiai aprašyti Albrechto Stanislovo Radvilos dienoraštyje. Ne be priežasties dar 1647 m. lapkritį prieš išvykdamas pats valdovas į Lietuvą išsiuntė dvaro pareigūną Jurgį Kazimierą Lokickį sutvarkyti dvaro apgyvendinimo reikalų. Dar 1633 m., prieš atvykdamas į Vilnių, Vladislovas Vaza išsiuntė įgaliotinį bajorą Joną Bojarkovą (Jan Bojarkow), kuris turėjo skirti vietas dvarui įsikurti, o Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalkai Jonui Stanislovui Sapiegai uždraudė kištis ir paaiškino, kad maršalkos teisę apgyvendinti didikus ir bajorus turi tik vykstant Seimui. 1641 m. rugsėjo 28 d. Vladislovas Vaza nurodė Vilniaus magistratui su karaliaus komisarais parengti ir valdovo dvaro, ir Vyriausiojo Tribunolo deputatų apgyvendinimo tvarką. 1645 m. karaliaus komisarai su Vilniaus magistrato nariais miestą suskirstė į tris dalis – kvartalų grupes, kad suvažiavę Vyriausiojo Tribunolo pareigūnai ir su karaliaus dvaru į miestą atvykę didikai apsistotų pas tuos pačius miesto gyventojus ne kasmet, bet kas treji metai. Nuo šiol didikai galėjo užimti tik pusę miestiečio gyvenamojo namo, o antrą pusę privalėjo palikti savininkui. Visas šias nuostatas 1648 m. kovo 16 d. patvirtino Vladislovas Vaza³⁰ – taip baigė komisarų ir magistrato darbą. Šios nustatytos tvarkos Vilniuje buvo laikomasi iki XVIII a. pabaigos.

Vladislovo Vazos viešnagę Lietuvos sostinėje užbaigė žinios apie kylančius neramumus pietrytinėje Lenkijos Karalystės dalyje³¹, taip pat žinia, kad Prancūzijos pasiuntinys nustatytu laiku neatvyks į Vilnių. Tai sužinojęs, Vladislovas Vaza visus svečiams sutikti sukauptus maisto produktus, kurie gerai išsilaikė dėl šaltos žiemos, taip pat vyną,

30 Glemža L. „Vilniaus miesto ir pilies ryšiai XVI–XVIII amžiuje“, in: *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*, sud. L. Glemža, Vilnius, 2007, p. 69–70.

31 1648-03-??, A. Kisielis Vladislovui Vazai, in: BJ, b. 49, l. 246–247.

midų ir alų, įsakė parduoti. Pasak dvariškio, tai padaryti pavyko³². Matyt, sėkmės priežastis buvo išaugusios maisto produktų kainos valdovui su dvaru atvykus į miestą, ir tai buvo įprasta problema, fiksuota šaltiniuose jau nuo XVI amžiaus³³. Albrechtas Stanislovas Radvila paminėjo, kad dėl į miestą suvežtų maisto produktų gausos maršalkos surengė slaptą pasitarimą ir net grasino ieškosią teisybės Seime³⁴. Nors dosniai atsilygindamas už darbą Motiejui Vorbekui-Letovui valdovas atidavė 400 auksinų sumą, viršijančią išlaidas už maistą, sėkmingai pardavus sukauptus produktus, Vilniuje valdovui trūko lėšų dvariškių algoms. Iš pradžių jis kreipėsi į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalką Aleksandrą Liudviką Radvilą³⁵, vėliau – ir į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paįždininką Gedeoną Mykolą Trizną. Reikalavo iki Šv. Jono (birželio 24 d.) iš Šiaulių ir Alytaus ekonomijų pajamų sumokėti algas su juo atvykusiam dvarui³⁶. Bet tai valdovui nesutrukdė Šv. Kazimiero koplyčiai skirti 15 tūkst. auksinų³⁷. Šią sumą jis pasiskolino, nes vėliau ji buvo paminėta tarp kitų pomirtinių Vladislovo Vazos skolų³⁸.

Mirtis Merkinėje

Balandžio 30 d., palikęs Vilniuje susirgusią karalienę Mariją Liudviką, Vladislovas Vaza išvyko iš Vilniaus (pro Trakus ir Daugus³⁹) ir gegužės 4 d. pasiekė Merkinę. Čia jį iškilmingai sutiko bajorai. Merkinės miškai buvo mėgstama Lietuvos ir Lenkijos valdovų medžioklės vieta. Vis dėlto staigi kelionė į Merkinę galėjo būti susijusi ir su valdovo asmeniniu gyvenimu. 1634 m. Vladislovas Vaza susipažino su Lvovo miestiete Jadvyga Luškovska (Jadwiga Łuszkowska) – ji tapo valdovo meiluže. Jų santykiai buvo gerai žinomi ir už dvaro ribų⁴⁰. Po valdovo vestuvių su Cecilija Renata Jadvyga buvo paskubomis ištekinta už dvariškio Jono Vypyskio (Jan Wypyski). Valdovo favoritės kraičiu tapo jos vyrui valdovo suteikta Merkinės seniūnija⁴¹. Kaip pasakoja Albrechtas Stanislovas Radvila, vėliau Cecilijai Renatai vyro favoritė net vaidendavosi⁴². Bet kuriuo atveju, būdamas Lietuvoje valdovas nepraleisdavo progos apsilankyti Merkinėje. Čia užsibuvo 1639 m. gegužę–birželį. Tąkart jį sulaukė liga, o 1644 m., nepraėjus nė savaitei nuo staigios žmonos Cecilijos

32 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 176.

33 Kainų kilimo problemos buvo paliestos ir 1646 m. Vilniaus seimelyje; 1646-09-13, Vilniaus seimelio instrukcija pasiuntiniams į seimą, in: BCZ, b. 140 IV, l. 233.

34 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 71.

35 1648-04-04, Vilnius, Vladislovas Vaza Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: BCZ, b. 142, l. 51.

36 1648-04-16, Gedeonas Mykolas Trizna Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: AGAD, AR, dz. V, b. 16464, l. 53. Algos valdovo muzikantams iš Šiaulių ir Alytaus ekonomijų pajamų nebuvo sumokėtos iki liepos; 1648-07-08, Varšuva, Gedeonas Mykolas Trizna Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: *ibid.*, l. 58.

37 Pinigai Vilniaus kapitulai buvo paskirti gegužės 2 d. (laukta, kol juos atveš iš Gardino), o perduoti jau mirus valdovui gegužės 30 d.; *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska. W jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, oprac. J. Kurczewski, Wilno, 1916, s. 142, 143.

38 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 89.

39 *Ibid.*, s. 74.

40 Charles O. *Dziennik podróży do Polski 1635–1636*, Gdańsk, 2010, s. 183.

41 Ochmann-Staniszevska S. *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa, 2006, s. 138; Wisner H. *Władysław IV Waza*, s. 151, 153.

42 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 2, s. 53, 139.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalka Aleksandras Liudvikas Radvila (1594–1654), 1733
Marshal of the Grand Duchy of Lithuania Aleksander Ludwik Radziwiłł (1594–1654), 1733
MNW

Renatos mirties (kaip pasakoja Albrechtas Stanislovas Radvila, jos labai gedėjo), valdovas staiga nusprendė aplenkti Trakus ir iš Vilniaus vykti į Merkinę⁴³. Jis neketino iš čia išvažiuoti, siuntė nurodymus derybininkams su į Lietuvą atvykusiais Maskvos pasiuntiniais⁴⁴. Valdovo ryšius su Jadvyga Luškovska paskutinėmis gyvenimo dienomis istoriniai šaltiniai nutyli. Albrechtas Stanislovas Radvila aiškino, kad valdovas buvo priverstas pasilikti Merkinėje dėl ligos⁴⁵, o Motiejus Vorbekas-Letovas užsiminė apie neįgyvendintus valdovo planus Merkinėje ilgai neužtrukti ir vykti į Varšuvą⁴⁶.

Išsamiausiai gegužės 4–21 d. įvykius Merkinėje perteikia Vladislovo Vazos mirties aprašymas⁴⁷. 1648 m. gegužę valdovo vizitas Merkinėje prasidėjo medžiokle, po jos valdovas blogai pasijuto ir, atsiprašęs dvariškių, „pasišalino“. Norėdamas pasveikti laikėsi gydytojų patarimų – kelis kartus maudėsi pirtyje. Vėliau, kad numalšintų skausmus krūtinės srityje, gydytojai jam davė vaistų. Gegužės 8 d. karaliui prasidėjo galvos skausmai ir ėmė pilti karštis. Valdovo savijauta blogėjo, gydytojams karščio numalšinti nepavyko, ligonis vos galėjo kalbėti. Mirties patale Vladislovas Vaza priėmė sakramentus, vėliau jam buvo suteikta Komunija. Matyt, jau griebiantis paskutinių priemonių,

43 *Ibid.*, s. 135, 400.

44 1644-03-31, Merkinė, Vladislovas Vaza Kazimierui Leonui Sapiegai, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 348, l. 130.

45 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 75.

46 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 177.

47 1648, Vladislovo Vazos mirties Merkinėje aprašymas, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 2254, l. 100–103a. Valdovo mirties aprašymų yra daugiau: 1648-05-20, J. Šonhofo (Shonhof) Vladislovo Vazos mirties Merkinėje aprašymas, in: AGAD, AR, dz. II, b. 1832, l. 336; 1648-05-24, Vladislovo Vazos mirties Merkinėje aprašymas, adresuotas Jonui Kazimierui, in: BCZ, b. 142, l. 91–101.

nuspręsta pašventinti medikamentus, kuriais buvo gydomas valdovas. Vladislovas Vaza mirė gegužės 20-osios naktį (iš antradienio į trečiadienį), 2 val. 20 minučių.

Valdovo mirties liudytojai buvo tarnai, gydytojai ir keletas centrinių Lietuvos bei Lenkijos pareigūnų, kurių dalis atskubėjo į Merkinę, kai sužinojo apie iškilusį pavojų valdovo gyvybei. Šalia karaliaus jo mirties akimirką neabejotinai buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega, paiždininkas Gedeonas Mykolas Trizna, referendorius Stanislovas Naruševičius ir valdovo dvariškis pakamaris Feliksas Pacas (saugojo raktą nuo skrynelės, kurioje Vladislovas Vaza laikė svarbiausius dokumentus ir testamentą)⁴⁸. Lietuvos pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega buvo iškvieštas paties valdovo, atvyko gegužės 16 d. ir jo paties paragintas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudu sutvirtino miršančiojo testamentą bei suskubo informuoti maršalką Aleksandrą Liudviką Radvilą⁴⁹. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paiždininkas Gedeonas Mykolas Trizna informavo Vilniaus kapitulą, taip pat (kaip ir Kazimieras Leonas Sapiega) išsiuntė laišką Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalkai Aleksandriui Liudvikui Radvilai, kuriame ne tik trumpai informavo apie valdovo mirtį, bet ir pranešė, jog pasitaręs su Lenkijos ir Lietuvos didikais nusprendė jo prašyti, kad nelaukdamas Šv. Jono dienos kuo skubiau surinktų mokesčius iš Šiaulių ir Alytaus ekonomijų. Aiškino, kad lėšos skubiai reikalingos mirusiam valdovui pritinkamai pagerbti bei kitiems su tuo susijusiems reikalams, taip pat pripažino, kad Lietuvos izde nėra lėšų⁵⁰. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorius Stanislovas Naruševičius su žinia apie valdovo mirtį iš Merkinės išsiuntė kurjerius pas Gniezno arkivyskupą ir tuo metu posėdžiaujančius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bei Lenkijos Karalystės tribunolus. Žinia apie Vladislovo Vazos mirtį Vilnių turėjo pasiekti dar tą pačią gegužės 20 dieną. Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas nutraukė savo posėdžius, bet neišsiskirstė⁵¹.

Gegužės 21 d., po pietų, dalyvaujant trimis gydytojams, buvo atliktas valdovo kūno skrodimas. Iš inksto išimti akmenys rodė mirties priežastį. Valdovo širdis ir viduriai buvo atskirti nuo kūno. Po skrodimo Vladislovo Vazos kūnas Merkinėje buvo balzamuotas. Nors vėliau netrūko kaltinimų, esą valdovo mirtį pagreitino gydytojų klaidos (tokia nuostata pateikta ir skrodime dalyvavusio gydytojo Motiejaus Vorbeko-Letovo atsiminimuose⁵²), Vladislovo Vazos sveikata buvo silpna ir paskutinį jo gyvenimo dešimtmetį gydytojai darbo turėjo beveik nuolat. Dar 1636 m. Šv. Kazimiero koplyčios iš-

48 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 178.

49 1648-05-20, Kazimieras Leonas Sapiega Aleksandriui Liudvikui Radvilai, in: AGAD, AR, dz. V, b. 69907, l. 8; Rachuba A. „Kazimierz Leon Sapieha (1609–1656)“, s. 33.

50 1648-05-20, Merkinė, Gedeonas Mykolas Trizna Aleksandriui Liudvikui Radvilai, in: AGAD, AR, dz. V, b. 16464, l. 56.

51 Wisner H. *Jonušas Radvila (1612–1655)*, vertė T. Bairašauskaitė, Vilnius, 2000, p. 106; Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 76.

52 Kaltinama, kad gydytojas Kasparas Kraftas (Caspar Kraft) davė vaistų (devynis žirnelius *antimonii preaparati* kiaušinio trynyje) ne iš valdovo vaistinės, bet iš nepažįstamo vietinio gydytojo, jie ir sukėlė karščiavimą; Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 177. Pasak amžininkų, sveikatos sutrikimo priežastis – Vladislovo Vazos elgesys per medžioklę Merkinėje, kai nuvijęs vežiką perėmė vadžias ir didžiausiu greičiu pasuko vežimą per pylimus, akmenis ir apsaugines juostas; Rumbold z Połocka, „Zdrowie Władysława IV“, in: *Przegląd historyczny*, 1911, t. 13, nr 3, s. 21–22.

Plocko vyskupas Karolis Ferdinandas Vaza (1613–1655), Daniel Schultz (Danielis Šulcas), XVII a. vid.

Bishop of Plotsk Karol Ferdynand Vasa (1613–1655), Daniel Schultz, mid-17th c. MNy

kilmingą atidarymo ceremoniją sirgdamas valdovas galėjo stebėti tik sėdėdamas nešiojamajame krėslė⁵³. 1638 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo deputatams jis pranešė, kad pasitaręs su gydytojais nusprendė sutartu metu į Vilnių nevykti ir paaiškino: „po sėkmingai užbaigtų karinių kampanijų ir iš visų pusių apgynus Respubliką, mums tenka didelę dalį savo gyvenimo gyventi kitaip nei nesveikam žmogui, o tai, su dideliu mūsų liūdesiu, yra didelis nepatogumas visuotiniuose reikaluose, kurie priklauso mūsų karališkoms pareigoms.“⁵⁴ 1648 m., per kelionę į Vilnių, valdovo sveikata tai stebuklingai pagerėdavo, tai smarkiai pablogėdavo, todėl žinia apie jo mirtį didikų sukrestė neturėjo.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paiždininko Gedeono Mykolo Triznos ir Chelmo vyskupo Stanislovo Pstrokonskio (Stanisław Pstrokoński) informuota apie karaliaus mirtį, Vilniaus kapitula gegužės 22 d. savo lėšomis į Merkinę išsiuntė sidabrinį žvakidžių⁵⁵. Netrukus žinia apie valdovo mirtį pasiekė Varšuvą. Gegužės 24 d. Abiejų Tautų Respublikoje likęs jaunesnysis Vladislovo Vazos brolis Plocko vyskupas Karolis Ferdinandas išsiuntė laišką prie valdovo palaikų Merkinėje esančiam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleriui Kazimierui Leonui Sapiegai. Karaliaus brolis žadėjo pats atvykti ir išreikšti velioniui pagarbą, bet tik tada, kai pasitaisys sveikata, o kadangi, jo žiniomis, Merkinėje nebuvo mar-

53 Daugiau apie Vladislovo Vazos sveikatą žr. *ibid.*, s. 1–20.

54 1638-08-05, Varšuva, Vladislovas Vaza Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Tribunolo deputatams, in: Biblioteka Publiczna w Kórniku, b. 346, l. 51–52.

55 *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska*, t. 3, s. 143.

šalkų, prašė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio tinkamai pasirūpinti valdovo kūnu⁵⁶. Kitą dieną Kazimierui Leonui Sapiegai išsiųstame laiške Karolis Ferdinandas rašė: „jau buvome apsisprendę kaip galima greičiau išvykti į kelią Merkinės link, tačiau kadangi jų Malonybės Ponai Senatoriai, šiuo metu esantys Varšuvoje, nusprendė kitaip, mums teko pasilikti.“ Velionio brolis aiškino, jog Lenkijos senatoriai nutarė, kad valdovo „kūnas kuo greičiau būtų atlydėtas į Gardiną“, informavo, kad išsiuntė „laidotuvių aparatą“, pats karalaitis žadėjo trečią dieną išsiruoti į kelionę ir išreiškė pasitikėjimą, jog nesant maršalkų Kazimieras Leonas Sapiega deramai susitvarkys su jam iškilusiomis užduotimis, pasirūpins velioniu ir prižiūrės tvarką⁵⁷. Kazimieras Leonas Sapiega neabejotinai šioms pareigoms tiko, nes iki kol buvo paskirtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleriu (1645), ėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų maršalkos pareigas, be to, dalyvavo 1633 m. gedulingojoje procesijoje iš Varšuvos į Krokuvą pervežant valdovo Žygimanto Vazos ir jo žmonos karalienės Konstancijos palaikus⁵⁸. Karolį Ferdinandą nuo kelionės į Merkinę, be abejonės, sulaukė ne tik valstybiniai reikalai, bet ir mintis kelti savo kandidatūrą į Abiejų Tautų Respublikos valdovus. Tuo metu jo vyresnysis brolis Jonas Kazimieras buvo Vienoje – sužinojęs apie vyriausiojo brolio mirtį, jis iškart išskubėjo į Abiejų Tautų Respubliką⁵⁹. Jo laiško, keliaujant rašyto Kazimierui Leonui Sapiegai, turinys jau neapsiribojo nurodymais ir pasitikėjimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio kompetencija pareiškimais, jis akivaizdžiai atspindėjo ir politinius tikslus – atsargias rėmėjų į sostą paieškas⁶⁰. Be užuolankų apsisprendimą kelti kandidatūrą į valdovus Karolis Ferdinandas Kazimierui Leonui Sapiegai išreiškė vėliau⁶¹. Nors gegužę Karolio Ferdinando laiškuose, adresuotuose Kazimierui Leonui Sapiegai, politiniams tikslams vietos neatsirado, jis taip pat iš karto, gavęs žinią apie vyresniojo brolio mirtį, rūpinosi savo rėmėjais kovoje dėl sosto⁶². Tarp brolių užvirusi politinė kova truko iki lapkričio⁶³. Birželio pabaigoje Kazimieras Leonas Sapiega ryžtingai stojo į Karolio Ferdinando pusę⁶⁴, o vėliau perėjo į Jono Kazimiero rėmėjų stovyklą⁶⁵.

Jau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorius Stanislovas Naruševičius laiškuose, adresuotuose Gniezno arkivyskupui ir Lenkijos bei Lietuvos teismams, kuriuose informavo apie Vladislovo Vazos mirtį, klausė, gal geriau būtų valdovo kūną nuvežti į Gardiną⁶⁶. Nepaisant to, iš pradžių ruošiasi Vladislovo Vazos kūną išlydėti į Lenkijos Ka-

Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Jonas Kazimieras Vaza (1609–1672), Danielis Šulcas (Daniel Schultz), apie 1660
King of Poland and Grand Duke of Lithuania John Casimir Vasa (1609–1672), Daniel Schultz, ca 1660
MNW

ralystę. Gegužės 23 d. Kazimieras Leonas Sapiega laukė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo maršalkos Aleksandro Liudviko Radvilos nurodymų dėl pasirengimo valdovo kūną vežti „Lenkijos Karalystės sienų link“⁶⁷. Iš pradžių tikino, kad stengsis į Merkinę atvykti pats⁶⁸, galop Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis marška išsiuntė su įvykiais nespėjantį atsakymą, kuriame aiškino, jog dėl sunkiai sergančios žmonos negalės atvykti ir lydėti valdovo kūno „Lenkijos Karalystės sienų link“⁶⁹. Planus išvežti mirusiojo kūną į Lenkiją veikiausiai pakoregavo aplinkybės, dėl kurių į Merkinę negalėjo atvykti velionio brolis Karolis Ferdinandas, todėl jis su senatoriais prisiminė Stanislovo Naruševičiaus pasiūlymą Vladislovo Vazos kūną perkelti į Gardiną.

Lietuvos didikai rengėsi tarpuvaldžiui ir su juo susijusioms procedūroms. Mezgantys deryboms tarp Lietuvos ir Lenkijos didikų, ilgainiui dėl valdovo kūno poilsio vietos kilo nesutarimų. Gegužės 27 d., lydimi bajorų, į Merkinę atvyko Trakų vaivada Mikalojus Abramavičius ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmonas Jonušas Radvila. Jie dalyvavo slaptame pasitarime tarp Lenkijos ir Lietuvos didikų. Pagrindiniai klausimai buvo tarpuvaldis, valstybės gynybos reikalai ir kylančios grėsmės iš sukilusių kazokų kariuomenės. Be to, kaip teigia Henrykas Visneris (Henryk Wisner), Jonušas Radvila iškėlė idėją valdovo širdį palikti Vilniuje. Tam karštai pritarė Lietuvos didikai. O Livonijos karinėse kampanijose pasižymėjęs karingas Trakų vaivada Mikalojus Abramavičius netgi užsiminė apie valdovo palaikų sulaukimą Lietuvoje jėga, bet tam pasipriešino pasitarime dalyva-

56 1648-05-24, Varšuva, Karolis Ferdinandas Kazimierui Leonui Sapiegai, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 349, l. 38.

57 1648-05-25, Varšuva, Karolis Ferdinandas Kazimierui Leonui Sapiegai, in: *ibid.*, l. 40.

58 Rachuba A. „Kazimierz Leon Sapieha (1609–1656)“, s. 31–32.

59 Wójcik Z. *Jan Kazimierz Waza*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1997, s. 44.

60 1648-05-26 (?), Mercašliogenas, Jonas Kazimieras Kazimierui Leonui Sapiegai, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 349, l. 42.

61 1648-06-03, Varšuva, Karolis Ferdinandas Kazimierui Leonui Sapiegai, in: *ibid.*, b. 349, l. 44.

62 Plg. 1648-05-25, Varšuva, Karolio Ferdinando du laišakai Marienburgo vaivada J. Vajerui (Wajer), in: AGAD, AR, dz. III, b. 34a, l. 1, 3.

63 Czopliński W. „Karol Ferdynand Waza (1613–1658)“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1966, s. 86.

64 1648 [birželio pabaiga], Varšuva, Jonas Kazimieras Vaza Kazimierui Leonui Sapiegai, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 349, l. 55.

65 Wójcik Z. *Jan Kazimierz Waza*, s. 49.

66 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 76.

67 1648-05-23, Merkinė, Kazimieras Leonas Sapiega Aleksandrui Liudvikui Radvilai, in: AGAD, AR, dz. V, b. 69907, l. 10.

68 1648-05-23, Nesvyžius, Aleksandras Liudvikas Radvila Kazimierui Leonui Sapiegai, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1135, ap. 20, b. 576, l. 3.

69 1648-05-27, Kovelis (?), Aleksandras Liudvikas Radvila Kazimierui Leonui Sapiegai, in: *ibid.*, l. 5.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
lauko etmonas Jonušas Radvila (1612–1655),
Danielis Šulcas (Daniel Schultz),
1652
Field Hetman of Grand Duchy of Lithuania
Janusz Radziwiłł (1612–1655), Daniel Schultz,
1652
HXMPB

vęs velionio karaliaus nuodėmklausys Chelmo vyskupas Stanislovas Pstrokonskis⁷⁰, kurį Vladislovas Vaza buvo paskyręs pirmuoju savo testamentu vykdytoju ir kuriam į rankas buvo atidavęs savo bei tėvo Žygimanto Vazos testamentus⁷¹. Pasak H. Visnerio, jeigu būtų pavykę Mikalojaus Abramavičiaus sumanymą įgyvendinti, tai būtų reiškę dviejų sostinių – Lenkijos ir Lietuvos – rango sulyginimą, nes Vilnius taip pat būtų tapęs bendrų valdovų nekropolio miestu⁷². Mikalojaus Abramavičiaus idėją būtų galima vertinti ir kaip Lietuvos savarankiškumo manifestaciją, kuri turėjo ne tik simbolinę, bet ir politinę reikšmę. Ir tai nebuvo absoliučiai nauja. XVI–XVII a. Lietuvos teritorijoje mirė trys bendri Lenkijos ir Lietuvos valdovai, kurių kūnų Lietuvos didikai neketino atiduoti Krokuvos Vaveliui. 1506 m. Vilniuje mirus Aleksandriui Jogailaičiui, Lietuvos didikų sprendimu jo kūnas prieš velionio valią, išsakytą testamente, buvo palaidotas Vilniaus katedroje⁷³. 1586 m. Gardine mirusio

70 Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 107–108. Kitą dieną (gegužės 28-ąją) Jonušas Radvila jau buvo Vilniuje; 1648-05-28, Vilnius, Jonušas Radvila K. Daugėlai Striškai, in: AGAD, AR, dz. IV, b. 91133, l. 23.

71 Szczaniecki P. „Pstrokoński Stanisław z Burzenina h. Poraj (ok. 1591–1657)“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1986, s. 276.

72 Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 108–109.

73 Finkel L. *Elekcja Zygmunta I*, Kraków, 1910, s. 128–129, 262–263; Voronin V. „Lenkijos karalius, besišilintis ramybėje ne Krokovoje: Aleksandro Jogailaičio palaidojimo Vilniuje aplinkybės“, in: *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*. Mokslinių straipsnių rinkinys, sud. D. Steponavičienė, Vilnius, 2007, p. 41–45.

Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčia
St Casimir's Chapel at Vilnius Cathedral
LDKVR

Stepono Batoro kūnas čia buvo pašarvotas ir laikytas tol, kol jau Lenkijos karaliumi išrinktas Žygimantas Vaza 1588 m. patvirtino Trečiąją Lietuvos Statutą, o atsakydami į tai Lietuvos didikai jį pripažino Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu⁷⁴. Todėl į vaidus tarp Lietuvos ir Lenkijos didikų dėl Vladislovo Vazos kūno reikia žiūrėti kaip į tęstinį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų tikslą savo šventovėje Vilniaus katedroje turėti velionių valdovų kūnus. Kita vertus, valdovo kūno sulaikymas galėjo atnešti ir politinių dividendų siekiant daugiau teisių Lietuvos savarankiškumui bendroje valstybėje su Lenkijos Karalyste.

Valdovo kūnas dar bent iki birželio 6 d. išbuvo Merkinėje⁷⁵. Apie birželio 10 d. liūdnoji procesija pasiekė Gardiną. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų maršalka Antanas Jonas Tiškevičius čia prisiminė Vladislovo Vazos kūno sulaikymo idėją. Jis tikėjosi, kad palaikai čia liks iki naujojo Abiejų Tautų Respublikos valdovo rinkimų, taip pat neatmetė galimybės, kad „vėliau gal pavyks ir įkalbėti, kad karaliaus palaikai [liktų] Vilniaus [Šv. Kazimiero] koplyčioje“⁷⁶. Tokios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų nuotaikos galėjo paspartinti Vladislovo Vazos kūno išsiuntimą iš Gardino. Birželio 11 d. Varšuvos rankraštinė spauda informavo, kad valdovo palaikai su karaliene Marija Liudvika – Gardine, o išlaidos už gedulingas apeigas ir velionio kūno priežiūrą pavestos „Lietuvos išdui iki kito luomų [t. y. Seimo] sprendimo“⁷⁷. Panaši praktika buvo ir po Stepono Batoro mirties⁷⁸. Vis

74 Plg. Wrede M. *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576–1586*, Warszawa, 2010, s. 134–135; Wisner H. *Rzeczypospolita Wazów*, t. 3: *Sławne państwo Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa, 2008, s. 49. Pastarąjį atvejį dar reikia iširti.

75 Birželio 5 d. Vilniaus kapitula išlydėjo du kanauninkus, kurie turėjo lydėti velionį „iš Merkinės į Gardiną“, *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska*, t. 3, s. 143. H. Visneris nurodo, kad birželio 8 d. gedulingoji procesija pasiekė pusiaukelę tarp Merkinės ir Gardino – Ratnyčią (lenk. *Rotnica*, dab. Druskininkų miesto teritorijoje), žr. Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 105.

76 Cit. iš Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 109.

77 „[N]a skarb litewski do dalszej stanów deklaracji“, 1648-06-11, rankraštinės spaudos žinia, in: BCz, b. 142, l. 204.

78 *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1: *Okresy bezkrólewí*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa, 2006, s. 245, 254.

Urna su Vladislavo Vazos širdimi po
Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčia
Urn with Ladislaus Vasa's heart underneath
the St Casimir's Chapel at Vilnius Cathedral
LDKVR

dėlto gedulingoji procesija labai greitai paliko Gardiną ir jau birželio 24 d. pasiekė Varšuvą. Tai rodo tam tikrą skubėjimą ir planų keitimą, nes – bent jau nuo gegužės 25 iki birželio 11 d. – Gardinas buvo nurodomas kaip valdovo šarvojimo vieta. Be to, tik liepos 16 d. Varšuvoje darbą pradėjo Konvokacinis seimas⁷⁹.

Karaliaus palaikus į Varšuvą atlydėjo ir Lietuvos didikai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega⁸⁰ ir iškilmingoje ceremonijoje su karaliumi Karoliu Ferdinandu bei Karalystės senatoriais dalyvavę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paizdininkas Gedeonas Mykolas Trizna (nešė valdovo insignijas) bei Vladislavo Vazos kūno sulaikymo Lietuvoje iniciatorius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų maršalka Antanas Jonas Tiškevičius, su Lenkijos Karalystės maršalka prižiūrintis tvarką⁸¹. Tik po pusmečio – 1648 m. gruodžio 29 d. – valdovo kūnas buvo išlydėtas iš Varšuvos į Krokuvą, o 1649 m. sausio 15 d. iškilmingai palaidotas Vavelio katedroje. Vladislavo Vazos laidotuvės įvyko prieš pat jo brolio Jono Kazimiero Vazos karūnavimo ceremoniją⁸².

Birželio 5 d. Vilniaus kapitula buvo nurodžiusi prelatui Jonui Karoliui Daugėlai Zavišai ir kanauninkui Jurgiui Valavičiui Vladislavo Vazos kūną lydėti iš Merkinės į Gardiną.

79 Tyla A. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per Dvidešimtmetį karą (1648–1668)*, Vilnius, 2010, p. 33.

80 Rachuba A. „Kazimierz Leon Sapieha (1609–1656)“, s. 34.

81 1648-06-24, gedulingos ceremonijos Varšuvoje aprašymas rankraštiniame spaudoje, in: BCz, b. 379, l. 18.

82 Ochmann S. „Koronacja Jana Kazimierza w roku 1649“, in: *Odrodzenie i reformacja w Polsce*, t. 28, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1983, s. 144–150.

Birželio 19 d., grįžęs iš Gardino į Vilnių, prelatas Jonas Karolis Daugėla Zaviša⁸³ pareiškė, kad, „vykdydamas valią senatorių, buvusių Merkinėje prie karaliaus kūno, atvežė karaliaus širdį ir vidurius į Vilnių“⁸⁴. Vadinas, susitarimas tarp Lenkijos ir Lietuvos didikų dėl Vladislavo Vazos širdies palaidojimo Vilniuje buvo pasiektas jau Merkinėje. Šį susitarimą dar labiau sustiprinti galėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų mintys valdovo kūną palaidoti Lietuvoje, nes tai turėjo sukelti Lenkijos didikų protestų. Veikiausiai jau nusprendus valdovo palaikus perkelti iš Gardino į Varšuvą prelatas Jonas Karolis Daugėla Zaviša su Vladislavo Vazos širdimi iš Gardino grįžo į Vilnių.

Tądien (birželio 19 d.) kapitula nusprendė pasitarti su Vilniaus vyskupu Abraomu Vaina dėl iškilmingų valdovo vidaus organų laidotuvių Šv. Kazimiero koplyčioje. Birželio 26 d. į kapitulą posėdį atvykęs pats Vilniaus vyskupas nurodė tinkamai palaidoti Vladislavo Vazos širdį Šv. Kazimiero koplyčioje⁸⁵. Manoma, kad birželio 28 d., sekmadienį, po iškilmingų pamaldų jis valdovo širdį ir vidurius sudėjo rūsyje po Šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus Šv. Stanislovo katedroje⁸⁶.

Neperskaitę Vladislavo Vazos testamentų⁸⁷, kuriuose išreikšti jo norai, susiję su palaidojimu, negalime užtikrintai teigti, kad Merkinėje Lietuvos didikų išreikšta valia palaidoti valdovo širdį Šv. Kazimiero koplyčioje visiškai prasilenkė su paties valdovo valia. Vis dėlto Vilniaus kapitulą protokole užfiksuoti Jono Karolio Daugėlos Zavišos žodžiai, kad valdovo širdį į Vilnių atvežė „senatorių valia“, demonstruoja gegužės 27 d. didikų pasitarimo Merkinėje (o gal jų buvo ir daugiau) išskirtinę svarbą šioje istorijoje. Ginčai tarp Lietuvos ir Lenkijos didikų dėl valdovo kūno palaidojimo vietos taip pat rodo, kad paraidžiui vadovautis testamente išreikšta valia bent jau viena iš pusių anaipatol neketino. Kaip ir Aleksandro Jogailaičio, taip ir Vladislavo Vazos atveju paties valdovo valia testamente dėl jo laidojimo vietos bent jau daliai didikų nebuvo svarbiausia. Vladislavo Vazos tėvas Žygimantas Vaza savo testamente, kurį Vladislavas Vaza laikė greta savo testamento iki pat mirties, nurodė: „Norime, kad mūsų miręs kūnas būtų palaidotas Krokuvos pilyje Šv. Stanislovo katedrinės bažnyčios koplyčioje, kurią statome sau, šviesiausioms sutuoktinėms ir savo palikuonims.“⁸⁸ Sūnus neturėjo prieštarauti

83 H. Visneris, matyt, apsiriko nurodydamas, kad valdovo širdį į Vilnių atvežė Jonas Daugėla Striška, žr. Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 109.

84 „[I]dąc za zdaniem senatorów, obecnych w Mereczu, przy ciele królewskim przytomnych, przywiózł serce królewskie z wnętrznościami do Wilna“; *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska*, t. 3, s. 143. Šis faktas akcentuotas ir Samalavičius S. *Vilniaus miestiečiai ir miestų kultūra XVII–XVIII amžiuose*, Vilnius, 2013, p. 93.

85 *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska*, t. 3, s. 143.

86 Zahorski W. *Katedra Wileńska*, Wilno, 1904, s. 37, 145.

87 Vladislavo Vazos, karalienės Konstancijos ir Cecilijos Renatos testamentų, kurie būtų labiausiai pravertę šiam tyrimui, rasti nepavyko. Vladislavo Vazos pomirtinę valią liudijantys dokumentai buvo perskaityti seimo salėje (1648-07-22). Jų turinį perteikė Albrechtas Stanislovas Radvila. Pasak jo, tai būtų trys dokumentai: pirmas surašytas prieš valdovo sūnaus Kazimiero mirtį (prieš 1647-01-09), antras – po jo mirties (datuotas 1647-06-20), o trečias – prieš paties valdovo mirtį (prieš 1648-05-20). Paskutiniu (trečiu) testamente, kurį Merkinėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudu sutvirtino pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega, buvo paskirti keturi vykdytojai: iki pat valdovo mirties Merkinėje buvęs Chelmo vyskupas Stanislovas Pstrokonskis ir pats Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris, taip pat Poznanės vyskupas ir Lenkijos Karalystės kancleris; Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 88–89.

88 „Testament Zygmunta Wazy z 1623 roku“, in: *Testamenty Zygmunta III Wazy*, opr. W. Koczorowski, B. Koczorowska, M. Koczorowska, Opole, 2013, s. 100.

tėvo planams. Tai patvirtina ir Albrechto Stanislovo Radvilos atpasakotas seimo salėje perskaityto mirusio valdovo testamentu turinys: „savo kūną pavedė palaidoti Krokuvėje“ ir paprašė Respublikos padengti laidotuvių išlaidas⁸⁹.

Apžvelgiant Vladislovo Vazos širdies palaidojimo Vilniuje aplinkybes, reikia atkreipti dėmesį, kad toks paprotys Lenkiją ir Lietuvą pasiekė XVII a. pirmoje pusėje. 1631 m. Žygimanto Vazos žmonos Konstancijos širdis buvo palaidota Varšuvos jėzuitų bažnyčioje, o 1644 m. ten pat atgulė ir Vladislovo Vazos žmonos Cecilijos Renatos širdis⁹⁰. Karalienių kūnai buvo palaidoti Krokuvos Vavelio katedroje. Šia tradicija pasekė Vladislovo Vazos antroji žmona Marija Liudvika, ji pati išreiškė norą, kad jos kūnas būtų palaidotas Vavelio katedroje šalia mirusio pirmojo vyro Vladislovo Vazos (antruoju vyru tapo jo brolis Jonas Kazimieras Vaza), o širdis – moterų vizitierių bažnyčioje Varšuvoje⁹¹.

Jonui Kazimierui Vazai atsisakius sosto ir išvykus į Prancūziją, po jo mirties 1672 m. nuo kūno atskirta širdis liko Sen Žermen de Prė vienuolyno bažnyčioje, o kūnas ilsėjosi Nevero jėzuitų bažnyčioje, kol 1675 m. buvo atvežtas į Vavelio katedrą. Bet širdis taip ir liko Prancūzijos vienuolyne⁹². Šie faktai leidžia įžvelgti tradiciją, kuri atsirado Vazų dinastijos laikotarpiu, o vėliau, XVIII a., turėjo didelę reikšmę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos laidojimo formoms⁹³. Tačiau širdis atskirai nuo kūno galėjo būti laidojama nebūtinai pagal velionio valią⁹⁴, be to, pirmosios palaidotos širdys buvo Habsburgaičių. Karalienės Konstancijos palaikai su jos vyro Žygimanto Vazos kūnu 1633 m. buvo iškilmingai palydėti iš Varšuvos į Krokuvę ir palaidoti Vavelio katedroje. Kitaip nei karalienės, karaliaus širdis buvo palaidota su kūnu. Tad kyla klausimas, ar Vladislovo Vazos širdies laidojimą jau galima vadinti dinastijos tradicija. Taip pat klausimų – bet jau, matyt, ne vien šioje istorijoje – kelia paslaptina užuomina Albrechto Stanislovo Radvilos dienoraštyje, kad liepos 22 d. seimo salėje, nors pasiuntiniai ir reikalavo, trečiasis Vladislovo Vazos testamentas, Merkinėje su tvirtintas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Kazimiero Leono Sapiegos antspaudu, „dėl kažkokių karališkosios šeimos paslapčių“ nebuvo perskaitytas⁹⁵.

Apibendrinimas

Vladislovo Vazos paskutinė kelionė į Lietuvą ir jo mirtis sutapo su tragiškais įvykiais, kurie prisidėjo prie Abiejų Tautų Respublikos nuopuolio. Nors savo valdymo metais Vladislovas Vaza nemažai dėmesio skyrė unitų ir stačiatikių santykiams – stengėsi

juos teisiškai sunorminti (dažniausiai palankiai stačiatikiams), pietrytinėse Lenkijos Karalystės žemėse stiprėjo socialinis, tautinis ir etninis priešiškas tarp bajorijos ir vietos valstiečių bei laisvų karių – kazokų. XVII a. 4 deš. čia įvyko keletas sukilimų, visus juos pavyko numalšinti. Vis dėlto problemos nebuvo išspręstos, grėsė nauji neramumai, jų pradžia sutapo su Vladislovo Vazos paskutine kelione į Lietuvą ir jo mirtimi. Gegužės viduryje ir antroje pusėje mūšiuose ties Geltonaisiais Vandenimis ir ties Korsuniu buvo sumušta Lenkijos kariuomenė, netrukus pirmieji kazokų daliniai, vadovaujami pulkininko Piotro Glovackio, pasirodė ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje. Lietuvos didikams pavyko suorganizuoti pasitarimą iškilusios grėsmės akivaizdoje ir sušaukti suvažiavimą⁹⁶. Vilniaus suvažiavimo akte jie pažymėjo, jog susirinko valstybei iškilus pavojui po valdovo mirties⁹⁷.

Sukilę kazokai apie valdovo mirtį sužinojo vėliausiai, dar birželio pabaigoje siuntė pas jį su laiškais savo pasiuntinius į Varšuvą⁹⁸. Tuo metu Varšuvą su svita pasiekė ir Prancūzijos pasiuntinys Lui d'Arpažonas (Louis d'Arpajon), kai Vladislovo Vazos kūnas jau buvo pašarvotas⁹⁹. Šventosios Dvasios ordinas vėliau buvo įteiktas Prancūzijos remiamiems Lenkijos karaliams ir Lietuvos didiesiems kunigaikščiams Jonui Sobieskiui ir Stanislovui Leščinskiui.

Antrosios Vilniaus miesto istorijos autorius Juozapas Ignatas Kraševskis (Józef Ignacy Kraszewski), jau žinodamas, kas vyko po valdovo mirties, tokiais žodžiais apibūdino Vladislovo Vazos valdymą. Pradėjo: „Nė vieno valdovo valdymo metais nebuvo nukalta medalių tiek, kiek jo valdymo metais, nebuvo išspausdinta tiek panegirikų, nebuvo švenčiama tiek nuostabių iškilnių, įvažiavimų, triumfų <...>“ O užbaigė Lietuvos ir Lenkijos valdovo valdymo charakteristika: „visi blogio syvai jau skleidėsi laisvai ir audringai.“¹⁰⁰ H. Visneris aiškino, kad 1648 m. gegužę patirti skaudūs Lenkijos kariuomenės pralaimėjimai prieš sukilusius kazokus amžininkams nesukėlė didelio įspūdzio. Pralaimėjimai tuomet aiškinti Lenkijos kariuomenės nepasiruošimu karui ir vadovybės nekompetencija¹⁰¹. O gedulingose eilėse lyg nujaučiant artėjančią suirutę valstybėje nuogaustauta: „su šlovingu karaliumi mums jau viskas miršta.“¹⁰²

89 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 89.

90 Paknys M. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVII a.*, Vilnius, 2008, p. 107. Daugiau apie Europos monarchų širdžių laidojimo tradicijas žr. Bertelli S. *The King's Body. Sacred Rituals of Power in Medieval and Early Modern Europe*, Pennsylvania, 2001, p. 31–34.

91 Wójcik Z. *Jan Kazimierz Waza*, s. 193.

92 *Ibid.*, s. 214.

93 Paknys M. *Mirtis LDK kultūroje*, p. 108–109.

94 Pavyzdžiui, pirmoji Žygimanto Vazos žmona Ona Habsburgaitė savo testamente išreiškė valią būti palaidota Krokuvėje, tačiau dėl visų ceremonijų, susijusių su laidotuvių, paliko spręsti vyrui, nes jis „žino, kaip tai atlikti pritinkamai mūsų padėčiai ir kilmei“, žr. „Testament Anny Habsburžanki z 1594 roku“, in: *Testamenty Zygmunta Wazy*, s. 131.

95 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 89.

96 Tyla A. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per Dvidešimtmetį karą*, p. 21–24; Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, p. 351–352.

97 „Zjazd stanów WKsL. (Konwokacja wileńska) w Wilnie (10 VI 1648)“, in: *Akta zjazdów stanów wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, s. 328.

98 1648-06-05, raportas iš Baro, in: BCz, b. 142, l. 51; 1648-06-25, žinia rankraštinėje spaudoje, in: *ibid.*, l. 327.

99 Atvyko birželio 25 d.; Wójcik Z. *Jan Kazimierz Waza*, s. 45.

100 Kraszewski J. *Wilno od początków jego do roku 1750*, Wilno, 1840, t. 2, s. 34.

101 Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 106.

102 Cit. iš 1648 m. gedulingųjų eilių mirus Vladislovui Vazai, in: *Rękopisy Ossolińskie*, b. 2285/II, l. 84a; taip pat žr. Wisner H. *Władysław IV Waza*, s. 173.

Liudas Glemža
Vytautas Magnus University, Kaunas

Ladislaus Vasa's Last Journey to Lithuania in 1648

Introduction

Besides Ladislaus Vasa's (Lith. Vladislovas Vaza) visits to Vilnius in his youth, during the Smolensk military campaign of 1609–1611, and later when he was already the ruler of the Polish-Lithuanian Commonwealth, over his 15 years in power he visited the Lithuanian capital another six times: in 1633, 1634, 1636, 1639, 1643–1644 and in 1648.¹ This is why in Lithuanian historiography it is often asserted that Ladislaus Vasa was the only ruler of the Polish-Lithuanian Commonwealth who at least in part abided by the demands of the Lithuanian magnates and gentry, that the common ruler of Lithuania and Poland should reside in Lithuania every three years. His last residency in Vilnius was symbolic, as it marked one of the most notable points in the history of the Lithuanian capital. After Ladislaus Vasa's last visit in 1648, the subsequent rulers of the Polish-Lithuanian Commonwealth stopped residing in Vilnius for longer periods, visiting only rarely. The war with Muscovy that started in 1655 had painful consequences for the development of the city of Vilnius, and the history of the rulers' residence.

Ladislaus Vasa's last journey was for geopolitical reasons. Maintaining his rights to the Swedish throne, Ladislaus Vasa was constantly in search of allies against Sweden. That is why the Habsburgs, who fought against the Swedes, were long-term traditional allies of the Polish-Lithuanian Commonwealth. In 1637, these relations were strengthened by Ladislaus Vasa's marriage to Cecilia Renata of Austria (from the House of Habsburg) (Lith. Cecilija Renata Habsburgaitė). However this union with the Habsburgs did not help Ladislaus Vasa enter Europe's political life, become an intermediary for countries involved in the Thirty Years' War, or bolster his authority. In 1642, after the death of the Habsburgs' enemy, the factual ruler of France, Cardinal Richelieu, (and one year later – the death of the King of France Louis XIII), gradually the Polish-Lithuanian Commonwealth established increasingly closer ties with France. These relations with France were further strengthened by Ladislaus Vasa's second marriage to the French duchess Marie Louise Gonzaga de Nevers (Lith. Marija

1 Ragauskienė R. "Lietuvos valdovų vilnietiški itinerariumai", in: *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, sud. R. Ragauskienė, Vilnius, 2006, p. 313–314.

Liudvika Gonzaga de Nevers) in 1646. The prospect of this marriage was already being discussed in 1634, but then the king chose the princess of his political ally Austria, Cecilia Renata, who indeed became his first wife.² New relations with France were further strengthened when Ladislaus Vasa was given the Order of the Holy Spirit by the French envoy on behalf of the French King.

According to some historians, Ladislaus Vasa, having consulted with the senators and not wanting to anger the Habsburgs, enemies of the Kingdom of France, decided to ceremoniously accept this award of recognition from the King of France further away from the borders of the Holy Roman Empire, and the Lithuanian capital proved to be an ideal location.³ In his memoirs, the Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Albrecht Stanisław Radziwiłł (Lith. Albrechtas Stanislovas Radvila) recounts how later, when being received in Grodno, he asked the ruler about his decision to accept France's award: would the lamb (the symbol on the Order of the Golden Fleece received from the Habsburgs) not quarrel with the dove (the symbol on the Order of the Holy Spirit)?⁴ According to the initial agreement, France's envoy had to depart for Lithuania after Christmas in 1647, but his departure was delayed, and then for health reasons, Ladislaus Vasa continually postponed his own travel to Lithuania. Michał Megert from the ruler's court explained that Ladislaus Vasa's health had worsened following his journey from Prussia, and that "with God's mercy" the royal court hoped that the ruler "after a few days would be able to sign [documents] with his right hand". At first it was thought that the king and queen would travel to Lithuania after the Feast of the Epiphany (January 6), later – on January 23, and finally – after Candlemas (February 2), adding that "now they have completely forgotten about the Three Kings date".⁵ There were earlier instances when for health reasons, or on the advice of his physicians, Ladislaus Vasa had postponed or completely abandoned his travel plans to Vilnius.

The journey to Vilnius

Having returned to Warsaw from Prussia, the ruler first of all informed the Lithuanian magnates accountable for public order in the Lithuanian capital of his plans to travel to Vilnius. On 22 November 1647 Ladislaus Vasa contacted the Grand Marshal of the Grand Duchy of Lithuania Aleksander Ludwik Radziwiłł (Lith. Aleksandras Liudvikas Radvila) and ordered him to make arrangements for the reception of the French envoy, as well as make sure that the Bishop of Vilnius Abraham Wojna

2 For more, see: Wisner H. *Władysław IV Waza*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1995, s. 93, 100; idem, "Dyplomacja polska w latach 1572–1648", in: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2: 1572–1795, red. Z. Wójcik, Warszawa, 1982, s. 94; Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius, 1995, p. 351.

3 Cf. Czapliński W. *Władysław IV i jego czasy*, Kraków, 2008, s. 308. Later events cast doubts on this version. As the French envoy was late arriving in Vilnius, Ladislaus Vasa planned to go to Warsaw and wait for him in the Polish capital.

4 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 3, przekł. i oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa, 1980, s. 68.

5 19 Dec 1647, Michał Megert to M. Potocki (?), in: *Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (BJ)*, b. 49, l. 214a–215.

(Lith. Abraomas Vaina), the Voivode of Polotsk Janusz Kiszka (Lith. Jonušas Kiška) or the Starost of Samogitia and Lithuanian Field Hetman Janusz Radziwiłł (Lith. Jonušas Radvila) and their courts would not occupy the places set aside for the foreign envoy and his entourage. The ruler indicated that the person assigned by the Lithuanian Marshal to make the guest arrangements should make sure that there would be rooms available for the whole entourage near the French envoy's residence, so that "even the lowliest servants would be accommodated near [their] masters", and to ensure the honoured guest's safety and tranquillity.⁶ Aleksander Ludwik Radziwiłł had earlier fallen into the ruler's disgrace,⁷ but not for these reasons. Wishing to be as well prepared as possible for the reception, Ladislaus Vasa decided to send Chamberlain Jerzy Kazimierz Łokicki to Lithuania and charged him with noting down the residencies in the Grand Duchy of Lithuania suitable for the king's court. The king ordered the Lithuanian Marshal not to interfere, but rather to assist the chamberlain when needed.⁸ Aleksander Ludwik Radziwiłł knew Łokicki. In 1646, for merited service Ladislaus Vasa had granted Łokicki 12 *valakas* of land in the Alytus economic zone,⁹ which had been rented to the Marshal of the Grand Duchy of Lithuania.¹⁰ Right before his journey to Lithuania, the ruler again contacted the Lithuanian Marshal and ordered him to hand over to Jerzy Kazimierz Łokicki lists of the residential houses with rooms allocated for his court, and requested that, as per usual, Stikliai Street would be set aside for the incoming musicians.¹¹

Ladislaus Vasa also wrote to the Deputy Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Kazimierz Lew Sapieha (Lith. Kazimieras Leonas Sapiega) and informed him about his travel plans to Vilnius: "We have decided [to go] next year, God willing, from here to Vilnius to receive the French envoy, who will visit Our Court accompanied by a large and unprecedented group of half a hundred people. We have decided that it is important for you be aware of this and to ask you to ensure that when the time comes to [mark] such an important occasion, that you organize for us a usual celebration, thus bringing honour to yourself, our nation and His Majesty".¹² The ruler and Lithuania's magnates not only shared an interest in state affairs but also in music. Ladislaus Vasa

had earlier requested that musicians¹³ and scores for certain compositions¹⁴ be sent to him. Preparations were underway in the capital for theatrical productions in honour of the ruler's arrival. To ensure his own and his guests' comfort, Ladislaus Vasa sent furniture as well as theatrical props for the planned productions from his castle in Warsaw to Vilnius.¹⁵

A month later, Ladislaus Vasa called for his physician Maciej Vorbek-Lettow and on December 28 instructed him on how to manage the reception of the French envoy in Vilnius. A sum of 50,000 *auksinas* was allocated for the preparation. Since the courtier was given only a portion of the sum (20,000 *auksinas*), the remainder was promised to be sent later. Upon arrival in Grodno, Vorbek-Lettow was advised to ask the Deputy Treasurer of the Grand Duchy of Lithuania Gedeon Michał Tryzna (Lith. Gedeonas Mykolas Trizna) for assistance in greeting guests who were on their way to Vilnius. He was supposed to relay to the message that the French envoy and his entourage should not want for anything. The envoy himself was to be served exceptional culinary delights – pâté from Genoa, fresh fruit and many lemons, along with French and Rhine Valley wine which must always be present on his table. In Vilnius, Vorbek-Lettow had to reinforce the castle guard, prepare the stage for the theatrical productions, and to stock up on provisions of food, wine, beer and mead. After receiving his orders, Vorbek-Lettow departed Warsaw on December 30 and reached Vilnius on January 8. By February, as he wrote in his memoirs, he was ready for the ruler's arrival and the ceremonial reception of the expected guests.¹⁶

However, Ladislaus Vasa's planned departure for Vilnius experienced delays. He and the queen only left Warsaw in the beginning of February and reached Grodno in the second half of that month. While still in Warsaw (February 3) the ruler wrote to the Deputy Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Kazimierz Lew Sapieha that although they had not changed their minds over the journey to Vilnius, yet "with a worsening of our health, and keeping in mind the fact that a time and place had been set for the administrative court cases related to Prussia to be heard. For these reasons, as well as the lack of improvement in our health, we have decided to spend a nice time in Grodno for a while, and then preside over the court sessions. Only later on, God willing, we have decided to travel to Vilnius, before Easter". Ladislaus Vasa urged the deputy chancellor not to wait until he

6 22 Nov 1647, Warsaw, Ladislaus Vasa to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Archiwum Radziwiłłów (AR), dz. III, mf. 84344, l. 15.

7 Aleksander Ludwik Radziwiłł fell into disfavour with the king in 1646 when he started openly speaking against the ruler's idea of going to war with Turkey. Cf. Jaroszek J. "Radziwiłł Aleksander Ludwik (1594–1654)", in: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1987, s. 153. The Marshal of the Grand Duchy of Lithuania never regained the favour of Ladislaus Vasa, which is why he tried to keep his distance, but carried out his duties as required.

8 27 Nov 1647, Warsaw, Ladislaus Vasa to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: AGAD, AR, dz. III, mf. 84344, l. 17.

9 20 Oct 1646, Warsaw, Ladislaus Vasa to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (BCz), b. 140 IV, l. 327.

10 Tyla A. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas. XVI amžiaus antroji pusė–XVII amžiaus vidurys*, Vilnius, 2012, p. 179–180.

11 31 Oct 1648, Warsaw, Ladislaus Vasa to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: BCz, b. 142, l. 37.

12 27 Nov 1647, Warsaw, Ladislaus Vasa to Kazimierz Lew Sapieha, in: Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (Biblioteka Naukowa PAU i PAN), b. 349, l. 17.

13 As the wedding of Ladislaus Vasa and Marie Louise approached, the ruler asked Aleksander Ludwik Radziwiłł to send musicians and singers to the *kapellmeister* in Warsaw, so that they could rehearse with the other artists; 14 Sep 1645, Grodno, Ladislaus Vasa to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: BCz, b. 139 IV, l. 419. But because the singers sent by Aleksander Ludwik Radziwiłł arrived too late in Warsaw, their parts were given to other performers, and they were sent back to Lithuania; 8 Jan 1646, Warsaw, Ladislaus Vasa to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: BCz, b. 140 IV, l. 7.

14 Knowing that the sheet music for Kalimach's opera was in Kazimierz Lew Sapieha's library, Ladislaus Vasa asked that it would be sent to Warsaw, or that an appointed scribe would be allowed to make a copy; 10 July 1640, Ladislaus Vasa to Kazimierz Lew Sapieha, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 348, l. 59.

15 Żukowski J. "Arte et Marte. Wileńskie bramy triumfalne Władysława IV", in: *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, vol. 2: *MMXI*, comparavit G. Striška, Vilnae, MMXII, p. 266.

16 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci. Pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, Wrocław, 2006, s. 166–174.

arrives in Vilnius, but asked him to come to Grodno to meet and introduce himself to the ruler's wife, Marie Louise.¹⁷ The Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Albrecht Stanisław Radziwiłł also received an invitation from the ruler to come to Grodno.

Conditions for the royal court were rather cramped at Grodno. The royal family did not hide their dissatisfaction about these bad conditions and urged the ruler to go to Vilnius. In his memoirs, the Lithuanian Chancellor Albrecht Stanisław Radziwiłł recounts that the king reacted negatively to such a suggestion (apparently for fear of his health) and spoke about bad omens and memories of his first wife who died in Vilnius.¹⁸ On his previous visit to Vilnius in 1644, his first wife Queen Cecilia Renata watched a bear-dog fight in which one of the bears was badly injured and retreated into a corner. When she went to inspect the injured bear, she in turn was badly injured by the bear and nine days later gave birth to a stillborn infant prematurely, the queen died.¹⁹ According to Albrecht Stanisław Radziwiłł, the king's memories, his fears for his health, and the recent death of his young son Casimir (Lith. Kazimieras) compounded the bad feelings that forced the ruler to have doubts as to the final destination of his journey.²⁰ But we should keep in mind that Albrecht Stanisław Radziwiłł's memoirs not only record daily events but include some of his own memories that could have been added at a later time when the course of future events was already known, to give the account a didactic meaning.

It is also unclear whether or not the weather conditions may have been a factor in the ruler's decision. Albrecht Stanisław Radziwiłł mentions that the winter of 1648 was particularly cold, and the roads had become difficult to navigate due to the thaw and sudden cold snap.²¹ Meanwhile Maciej Vorbek-Lettow wrote that the snow did not melt in Lithuania until April 5 and that the road to Vilnius on sleighs was very good.²² After the extended winter, it appears the thaw came on suddenly and flowers started to bloom.²³ Ladislaus Vasa remained in Grodno until March 6 and only then left for Vilnius. Although the ruler had planned to preside over the hearings of the court cases from Prussia in Grodno, after deciding to leave for the Lithuanian capital, he transferred all the planned trials to Vilnius.

In Vilnius

The magnates of the Grand Duchy of Lithuania hurried from Grodno to Vilnius merely two days before Ladislaus Vasa's planned departure, as they wanted to receive

17 2 Feb 1648, Warsaw, Ladislaus Vasa to Kazimierz Lew Sapieha, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 349, l. 29.

18 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 66–67.

19 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 2, s. 397–399.

20 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 68.

21 *Ibid.*, s. 65–66.

22 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 174, 176.

23 "Lukiškių pavasaris Šviesiausiųjų Didenybių atvykimo proga sužydėjęs... Vladislovui IV ir Liudvikai Marijai", in: *Kalby varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*, parengė E. Ulčinaitė, Vilnius, 2010, p. 243.

the ruler in an appropriate way. However on March 10, avoiding the official welcome in front of the city, the king and queen entered Vilnius and received the magnates who hurried to meet them in the palace the next day. After listening to the welcome speeches and oaths of allegiance, Ladislaus Vasa went to St Casimir's Chapel. Two days later (on March 13) he quietly left for Rūdninkai, and announced that he would return to Vilnius from Trakai on March 19, again postponing the start of the Prussian court trials that had been postponed earlier to March 14 in Grodno.²⁴ Ladislaus Vasa constantly changed his plans, but on March 19 his own planned ceremonial entry into Vilnius with the queen finally happened. It had been pushed back nine days, as those involved wanted to prepare as well as possible.²⁵ According to Albrecht Stanisław Radziwiłł, this particular ceremonial reception for the ruler surpassed similar events organized in Krakow since the coronation of Queen Marie Louise.²⁶

On March 23, Ladislaus Vasa began the Prussian court trials, but in the end he decided to transfer them to Warsaw. In early April, he gave permission to assemble the Lithuanian Tribunal, which commenced on April 27. Field Hetman Janusz Radziwiłł was elected marshal of the Tribunal, and he made a grand speech before the king, inviting him to be his guest, presenting him with gifts such as an Arabian steed, and the queen – an equipage of six Turkish horses. The feud between Janusz Radziwiłł and the Deputy Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Kazimierz Lew Sapieha and the Bishop of Vilnius Abraham Wojna was at the centre of public attention. With the involvement of the king and the mediation of other magnates, the feud was resolved.²⁷ During Ladislaus Vasa's stays there would normally be some disruptions to the public order. The most memorable disruption this time was raised by his own courtiers. As in previous times, the ruler decided to judge his subjects himself, rather than hand them over to the Grand Duchy of Lithuania's Grand Marshal for trial.²⁸

On Good Friday and the remaining days of Easter the ruler participated in all the church ceremonies. While he was occupied with state affairs, Queen Marie Louise

24 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 69–70.

25 Ladislaus Vasa's ceremonial entry into Vilnius is described in detail in: Żukowski J. "Arte et Marte", s. 266–269.

26 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 70.

27 The ruler tried to end the feuding over inherited domains from the Dorohostajskis (Lith. Dorohostaiskiai) that had broken out between the Deputy Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Kazimierz Lew Sapieha and Field Hetman Janusz Radziwiłł. The ruler managed to ease tensions for some time, but disagreements remained, that is why he ordered Lithuanian magnates to act as intermediaries. Finally, after the ruler left Vilnius, Kazimierz Lew Sapieha and Janusz Radziwiłł reconciled; Rachuba A. "Kazimierz Leon Sapieha (1609–1656)", in: *Polski słownik biograficzny*, t. 35, Warszawa, Kraków, 1994, s. 33; 1 Jan 1648, J. Radziwiłł, K. Chodkiewicz, J. Hlebowicz to Kazimierz Lew Sapieha, in: AGAD, AR, dz. V, b. 69907, l. 12. The Field Hetman of the Grand Duchy of Lithuania had entered into a feud with the Vilnius Bishop Abraham Wojna over crosses that were knocked down in his domains in Svėdasai. The ruler's intercession was also required here. The conflict was resolved when Janusz Radziwiłł promised to allocate 6,000 *auksinas* towards the construction of the Svėdasai Church, and allowed annual Catholic Corpus Christi processions to be held in Kėdainiai; Wasilewski T. "Radziwiłł Janusz h. Trąby (1612–1655)", in: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław, 1987, s. 210.

28 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 70. In 1644, Ladislaus Vasa expressed his wish that in the event of any misdemeanours, his courtiers would be judged by him personally; 9 March 1644, Rūdninkai, Ladislaus Vasa to Kazimierz Lew Sapieha, in: BCz, b. 139 IV, l. 37–38.

visited all the Christian churches in Vilnius. On the first Thursday after Easter Sunday (April 16) an opera was staged at the Vilnius Castle – the recitative comedy *Circe delusa* (“Circe Frustrated”), and on April 25 a repeat performance was held.²⁹

Not all of the most important events were documented in Albrecht Stanisław Radziwiłł’s journal. There was a reason back in November of 1647 that before departing for Grodno the ruler sent his court official Jerzy Kazimierz Łokicki to Lithuania to organize the royal court’s accommodation. Earlier, in 1633, before departing for Vilnius, Ladislaus Vasa had sent his commissary noble Jan Bojarkow to Lithuania to select locations where the royal court could be accommodated, warning the Marshal of the Grand Duchy of Lithuania Jan Stanisław Sapieha (Lith. Jonas Stanislovas Sapiega) against interfering, and explaining that marshals only had the right to organize the accommodation for magnates and gentry when the Sejm was in session. On 28 September 1641, Ladislaus Vasa had ordered the Vilnius magistrate and the king’s commissaries to manage the accommodation procedure for both the ruler’s court and the deputies of the Lithuanian Tribunal. In 1645, the king’s commissaries along with members from the Vilnius magistrate divided the city into three parts (groups of blocks), so that the officials arriving to participate in the Tribunal and the magnates accompanying the king’s court would stay with the same local residents not every but only every third year. From this point onwards, magnates could only occupy half of a city resident’s dwelling, leaving the other half for the owner. All of these conditions were confirmed by Ladislaus Vasa on 16 March 1648³⁰ – thus concluding the commissaries’ and magistrate’s work. This procedure was kept in place in Vilnius until the end of the 18th century.

The end of Ladislaus Vasa’s visit in the Lithuanian capital coincided with news of growing disturbances in the south-eastern part of the Kingdom of Poland,³¹ plus the news that the French envoy would not arrive in time in Vilnius. Hearing this Ladislaus Vasa ordered that all the supplies for the guests, that is all the food provisions that were still in good condition due to the lingering winter, and all the wine, mead and beer, should be sold. According to a member of his court, this proved successful.³² It appears that the secret to this success was the inflated cost of food products in the city once the ruler and his court arrived, a typical problem recorded in sources already in the 16th century.³³ Albrecht Stanisław Radziwiłł mentioned that due to the oversupply of food products in the city, the marshals held a secret meeting and even threatened to seek

29 Trilupaitienė J. “*Dramma per musica* XVII a. pirmosios pusės Vilniuje”, in: *Opera Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose*, sud. J. Trilupaitienė, Vilnius, 2010, p. 52–53; Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 72–73.

30 Glemža L. “Vilniaus miesto ir pilies ryšiai XVI–XVIII amžiuje”, in: *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*, sud. L. Glemža, Vilnius, 2007, p. 69–70.

31 March 1648, A. Kisiel to Ladislaus Vasa, in: BJ, b. 49, l. 246–247.

32 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 176.

33 The price-inflation problems were covered in 1646 at the Vilnius sejmik; 13 Sep 1646, Instruction from the Vilnius sejmik to Sejm delegates, in: BCz, b. 140 IV, l. 233.

justice during a Sejm.³⁴ Despite generously remunerating Maciej Vorbek-Lettow for his efforts by giving him 400 *auksinas* more than was spent on purchasing all the food provisions, having successfully resold the products the ruler was still short on funds to pay his courtiers’ wages. At first he appealed to the Marshal of the Grand Duchy of Lithuania Aleksander Ludwik Radziwiłł,³⁵ and later even to the Deputy Treasurer of the Grand Duchy of Lithuania, Gedeon Michał Tryzna. The ruler demanded that his courtiers’ wages be paid by the Feast of St John (June 24) from the income earned from the Šiauliai and Alytus economic zones.³⁶ This shortfall however did not stop the ruler from allocating 15,000 *auksinas* to St Casimir’s Chapel.³⁷ This sum was borrowed, as later it was mentioned amongst the other posthumous debts Ladislaus Vasa had amassed.³⁸

Death at Merkinė

On April 30, leaving the ill Queen Marie Louise in Vilnius, Ladislaus Vasa departed the capital (via Trakai and Daugai)³⁹ and reached Merkinė on May 4, where he was ceremoniously welcomed by the gentry. The forests around Merkinė were a favourite hunting ground for Lithuania’s and Poland’s rulers. Nevertheless, this sudden journey to Merkinė could have also been associated with the ruler’s private life. In 1634, Ladislaus Vasa made the acquaintance of Jadwiga Łuszkowska, a resident of the city of Lviv – she became the ruler’s mistress. Their relationship was widely known even outside of the court.⁴⁰ After the ruler’s marriage to Cecilia Renata of Austria, Jadwiga was rushed into a marriage with a member of the court, Jan Wypyski. The dowry of the ruler’s favourite was the Eldership of Merkinė, granted to her husband.⁴¹ As Albrecht Stanisław Radziwiłł relates, later visions of the ruler’s favourite even haunted Cecilia Renata.⁴² In any case, whenever he was in Lithuania, the ruler never missed the opportunity to visit Merkinė. He stayed in May and June in 1639, allegedly due to a prolonged illness, but in 1644, not even a week after the sudden death of his wife Cecilia Renata (who, as Albrecht Stanisław Radziwiłł tells, he mourned very deeply), the ruler unexpectedly decided to bypass Trakai and travel to Merkinė from Vilnius.⁴³ And he had no

34 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 71.

35 4 Apr 1648, Vilnius, Ladislaus Vasa to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: BCz, b. 142, l. 51.

36 16 Apr 1648, Gedeon Michał Tryzna to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: AGAD, AR, dz. V, b. 16464, l. 53. The ruler’s musicians’ wages from the income generated from the Šiauliai and Alytus economic zones were not paid until July; 8 July 1648, Warsaw, Gedeon Michał Tryzna to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: *ibid.*, l. 58.

37 The money for the Vilnius capitula was allocated on May 2 (first it had to be brought from Grodno), but the capitula only received it when the ruler had already died, on May 30; *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska. W jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, oprac. J. Kurczewski, Wilno, 1916, s. 142, 143.

38 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 89.

39 *Ibid.*, s. 74.

40 Charles O. *Dziennik podróży do Polski 1635–1636*, Gdańsk, 2010, s. 183.

41 Ochmann-Staniszevska S. *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa, 2006, s. 138; Wisner H. *Władysław IV Waza*, s. 151, 153.

42 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 2, s. 53, 139.

43 *Ibid.*, s. 135, 400.

intentions of leaving Merkinė, sending his orders to negotiators with Muscovy's envoys who had arrived in Lithuania.⁴⁴ Historical sources do not mention the ruler's contacts with Jadwiga Łuszkowska during the last days of his life. Albrecht Stanisław Radziwiłł explained that the ruler was forced to remain in Merkinė due to illness,⁴⁵ while Maciej Vorbek-Lettow made mention of the ruler's intentions to not stay in Merkinė very long and to leave for Warsaw.⁴⁶

The most comprehensive account of the events of May 4–21 in Merkinė comes to us from Ladislaus Vasa's death report.⁴⁷ The ruler's visit to Merkinė in May of 1648 started with a hunt, following which the ruler felt ill, and apologizing to his court, he "made himself scarce". In order to recover he followed his doctor's advice and bathed in a sauna a few times. Later, to reduce the pains in his chest, doctors gave him some medicine. On May 8 the ruler complained of headaches and broke out into a fever. The ruler felt worse, and the doctors failed to bring down his temperature, until finally he could hardly speak at all. On his deathbed, Ladislaus Vasa was administered his last rights and received Holy Communion. As a last resort, even the ruler's medicines were blessed. Ladislaus Vasa died on the night of May 20 (from Tuesday to Wednesday) at 2:20 a.m.

Witnesses to the ruler's death included servants, doctors and several central Lithuanian and Polish officials, some of whom had rushed to Merkinė when they found out that the ruler's life was in danger. The following officials were certainly at the king's deathbed: the Deputy Chancellor Kazimierz Lew Sapieha, the Deputy Treasurer Gedeon Michał Tryzna, the Clerk Stanisław Naruszewicz (Lith. Stanislovas Naruševičius) and the ruler's Chamberlain Feliks Pac (Lith. Feliksas Pacas), who was the keeper of the key to the chest in which Ladislaus Vasa kept his most important documents and will.⁴⁸ The Lithuanian Deputy Chancellor Kazimierz Lew Sapieha who was summoned by the ruler himself arrived on May 16. At the request of the dying ruler he certified his will with the seal of the Grand Duchy of Lithuania and then hurried to inform Marshal Aleksander Ludwik Radziwiłł.⁴⁹ The Deputy Treasurer Gedeon Michał Tryzna informed the Vilnius capitula and, like Kazimierz Lew Sapieha, sent a letter to the Marshal of Lithuania Aleksander Ludwik Radziwiłł, in which he not only briefly mentioned the ruler's death but also announced that after a discussion among the magnates of Poland and Lithuania, it was decided to ask the marshal not to wait until St John's Day, but to collect the taxes as

quickly as possible from the Šiauliai and Alytus economic zones. He explained that these funds were needed without delay to suitably honour the deceased ruler and for other related matters. He also admitted that there were no funds in the Lithuanian Treasury.⁵⁰ The Clerk of the Grand Duchy of Lithuania Stanisław Naruszewicz sent couriers with news of the ruler's death from Merkinė to the Archbishop of Gniezno, as well as to the tribunals of the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland who were meeting there. News of Ladislaus Vasa's passing had to reach Vilnius that same day, on May 20. In response, the Lithuanian Tribunal suspended its meetings but did not disband.⁵¹

On the afternoon of May 21, in the presence of three doctors, a post-mortem examination was conducted on the ruler's body. The kidney stones that were removed revealed the cause of death. The ruler's heart and bowels were separated from his body. After the autopsy Ladislaus Vasa's body was embalmed in Merkinė. Even though later on there were numerous accusations of doctors' errors being to blame for hastening the ruler's death (this opinion was expressed in the memoirs of doctor Maciej Vorbek-Lettow who participated in the autopsy),⁵² Ladislaus Vasa was in poor health and doctors were almost constantly at his side throughout the last decade of his life. Even in 1636 the ruler who was already ill could only be present at the grand opening ceremony of St Casimir's Chapel seated in a carry-chair.⁵³ In 1638, he announced to the deputies of the Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania that having discussed the matter with his doctors, he had decided not to travel to Vilnius as planned, explaining that "after the successful end to the military campaigns and having defended the Commonwealth on all fronts, we must nevertheless spend a large part of our lives living not in bountiful health, and that, with our great sorrow, is a major inconvenience in the public affairs that form part of our royal duties".⁵⁴ In 1648, during the journey to Vilnius the ruler's health would miraculously improve and then decline sharply, so news of his eventual death should not have come as a great shock to the magnates.

On May 22, having been informed of the king's death by the Deputy Treasurer of the Grand Duchy of Lithuania Gedeon Michał Tryzna and the Bishop of Chełm Stanisław Pstrokoński, the Vilnius capitula had silver candlesticks sent to Merkinė from their own funds.⁵⁵ Soon news of the ruler's death reached Warsaw as well. On May

44 31 March 1644, Merkinė, Ladislaus Vasa to Kazimierz Lew Sapieha, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 348, l. 130.

45 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 75.

46 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 177.

47 1648, Description of Ladislaus Vasa's death in Merkinė, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 2254, l. 100–103a. There are more descriptions of the ruler's death: 20 May 1648, J. Shonhof's description of Ladislaus Vasa's death in Merkinė, in: AGAD, AR, dz. II, b. 1832, l. 336; 24 May 1648, Description of Ladislaus Vasa's death in Merkinė, addressed to John Casimir, in: BCz, b. 142, l. 91–101.

48 Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 178.

49 20 May 1648, Kazimierz Lew Sapieha to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: AGAD, AR, dz. V, b. 69907, l. 8; Rachuba A. "Kazimierz Leon Sapieha (1609–1656)", s. 33.

50 20 May 1648, Merkinė, Gedeon Michał Tryzna to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: AGAD, AR, dz. V, b. 16464, l. 56.

51 Wisner H. *Jonušas Radvila (1612–1655)*, vertė T. Bairašauskaitė, Vilnius, 2000, p. 106; Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 76.

52 There were accusations that the doctor Caspar Kraft administered medicine (nine pills of *antimonii preparati* in egg yolk) not from the ruler's medical cabinet, but from an unknown local doctor, which is what led to the rising fever; Vorbek-Lettow M. *Skarbnica pamięci*, s. 177. According to contemporaries, the reasons for his suddenly worsening health was Ladislaus Vasa's behaviour during the hunt in Merkinė, when having chased away the driver, the ruler took over the reins and rapidly steered the carriage over mounds, stones and protective strips; Rumbold z Połocka, "Zdrowie Władysława IV", in: *Przegląd historyczny*, 1911, t. 13, nr 3, s. 21–22.

53 For more on Ladislaus Vasa's health, see: *ibid.*, s. 1–20.

54 5 Aug 1638, Warsaw, Ladislaus Vasa to the deputies of the Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania, in: Biblioteka Publiczna w Kórniku, b. 346, l. 51–52.

55 *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska*, t. 3, s. 143.

24, the younger brother of Ladislaus Vasa, the Bishop of Plotsk Karol Ferdynand, who had remained in the Polish-Lithuanian Commonwealth, sent a letter to the Lithuanian Deputy Chancellor Kazimierz Jan Sapieha (Lith. Kazimieras Jonas Sapiega) who was keeping vigil beside the ruler's remains. The ruler's brother planned to arrive himself to pay his last respects to the deceased, but only when his own health would improve, and as there were no marshals present in Merkinė as far as he was aware, Karol Ferdynand asked the deputy chancellor to take appropriate care of the ruler's remains.⁵⁶ In a letter sent the following day to Kazimierz Lew Sapieha, Karol Ferdynand wrote: "we had already decided how to expediently set off on the road to Merkinė, but since their Graces the Senators who are presently in Warsaw decided otherwise, we must remain here". The deceased's brother explained that Poland's senators had decided that the ruler's "body should be accompanied to Grodno as soon as possible", informing that they had dispatched a "funeral apparatus", and that the prince himself would be setting off on Wednesday, and expressed their faith that in the absence of marshals, Kazimierz Lew Sapieha would handle any arising problems adequately, mind the deceased and keep order.⁵⁷ Kazimierz Lew Sapieha was undoubtedly suited to carry out these duties, since before being appointed deputy chancellor (1645) he served as the Court Marshal of the Grand Duchy of Lithuania, and had participated in the funeral procession from Warsaw to Krakow in 1633 when the remains of the ruler Sigismund Vasa (Lith. Žygimantas Vaza) and his wife, Queen Constance (Lith. Konstancija), were being transferred.⁵⁸ It was not only state affairs that prevented Karol Ferdynand from setting off for Merkinė, but also the idea of presenting his candidacy to the post of the ruler of the Polish-Lithuanian Commonwealth. At that time his elder brother John Casimir (Lith. Jonas Kazimieras) was in Vienna – having heard of the eldest brother's death, John Casimir immediately departed for the Polish-Lithuanian Commonwealth.⁵⁹ The content of his letter written to Kazimierz Lew Sapieha while traveling to Merkinė was not limited to orders or expressions of trust in the competency of the Lithuanian Deputy Chancellor, but quite obviously reflected his political aims – namely, the cautious search for supporters of his candidacy to the throne.⁶⁰ Later on, Karol Ferdynand rather straightforwardly expressed to Kazimierz Lew Sapieha his decision to attempt to claim the ruler's post.⁶¹ Even though there was little mention of any political aims in Karol Ferdynand's letters addressed to Kazimierz Lew Sapieha in May, as soon as the latter found out about his eldest brother's death he also started

56 24 May 1648, Warsaw, Karol Ferdynand to Kazimierz Lew Sapieha, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 349, l. 38.

57 25 May 1648, Warsaw, Karol Ferdynand to Kazimierz Lew Sapieha, in: *ibid.*, l. 40.

58 Rachuba A. "Kazimierz Leon Sapieha (1609–1656)", s. 31–32.

59 Wójcik Z. *Jan Kazimierz Waza*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1997, s. 44.

60 26 (?) May 1648, Merzaschlogen, John Casimir to Kazimierz Lew Sapieha, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 349, l. 42.

61 3 June 1648, Warsaw, Karol Ferdynand to Kazimierz Lew Sapieha, in: *ibid.*, b. 349, l. 44.

searching for supporters in his struggle for the seat of power.⁶² A political battle between the brothers ensued. It lasted until November.⁶³ At the end of June, Kazimierz Lew Sapieha stridently stood on Karol Ferdynand's side,⁶⁴ before later joining the camp of John Casimir's supporters.⁶⁵

Already in the letters from the Clerk Stanisław Naruszewicz addressed to the Bishop of Gniezno and the Polish and Lithuanian courts of justice in which he informed them of Ladislaus Vasa's death, the author asked if it wouldn't be better to transport the body to Grodno.⁶⁶ Nevertheless, preparations were underway to transport Ladislaus Vasa's body to the Kingdom of Poland. On May 23, Kazimierz Lew Sapieha awaited orders from the Grand Marshal of the Grand Duchy of Lithuania Aleksander Ludwik Radziwiłł regarding preparations for transporting the ruler's body "towards the borders of the Kingdom of Poland".⁶⁷ At first he said that he would try to reach Merkinė himself,⁶⁸ but in the end the grand marshal sent a delayed response explaining that due to his severely ill wife's health, he would not be able to come and to accompany the ruler's body "towards the borders of the Kingdom of Poland".⁶⁹ These plans to transport the deceased's body to Poland were most likely amended by circumstances due to which the deceased's brother Karol Ferdynand could not come to Merkinė. This is when he and the senators recalled the suggestion made by Stanisław Naruszewicz to transfer Ladislaus Vasa's body to Grodno.

Lithuania's magnates readied themselves for the interregnum and the procedures associated with it. While negotiations were underway between Lithuania's and Poland's magnates, disagreements arose over the final resting place of the ruler's body. On May 27, accompanied by members of the nobility, the Voivode of Trakai Mikołaj Abramowicz (Lith. Mikalojus Abramavičius) and the Field Hetman of the Grand Duchy of Lithuania Janusz Radziwiłł arrived in Merkinė. They participated in a secret discussion between Lithuania's and Poland's magnates. The main questions concerned the interregnum, matters of state defence and the rising threats from the rebellious Cossack army. In addition, as claimed by Henryk Wisner, Janusz Radziwiłł raised the idea of leaving the ruler's heart in Vilnius, which received the firm approval of Lithuania's magnates. The militant Voivode of Trakai Mikołaj Abramowicz who distinguished himself in the campaigns of the Livonian War suggested keeping the ruler's remains in Lithuania, by

62 Cf. 25 May 1648, Warsaw, Karol Ferdynand's two letters to the Malbork Voivode J. Wajer, in: AGAD, AR, dz. III, b. 34a, l. 1, 3.

63 Czopliński W. "Karol Ferdynand Waza (1613–1658)", in: *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1966, s. 86.

64 [Late June] 1648, Warsaw, John Casimir Vasa to Kazimierz Lew Sapieha, in: Biblioteka Naukowa PAU i PAN, b. 349, l. 55.

65 Wójcik Z. *Jan Kazimierz Waza*, s. 49.

66 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 76.

67 23 May 1648, Merkinė, Kazimierz Lew Sapieha to Aleksander Ludwik Radziwiłł, in: AGAD, AR, dz. V, b. 69907, l. 10.

68 23 May 1648, Nesvizh, Aleksander Ludwik Radziwiłł to Kazimierz Lew Sapieha, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA), f. 1135, ap. 20, b. 576, l. 3.

69 27 May 1648, Kowel?, Aleksander Ludwik Radziwiłł to Kazimierz Lew Sapieha, in: *ibid.*, l. 5.

force if necessary. This idea was opposed by the deceased king's confessor, the Bishop of Chełm Stanisław Pstrokoński, who was also present at the discussion,⁷⁰ and whom Ladislaus Vasa had appointed as the primary actuary of his will, giving the bishop his and his father's, Sigismund Vasa's, will.⁷¹ According to H. Wisner, if Mikołaj Abramowicz's idea would have been realized, this would have brought the two capitals of Poland and Lithuania on an even footing in terms of importance – Vilnius too would have become a necropolis for the state's common rulers.⁷² Mikołaj Abramowicz's idea can also be seen as a manifestation of Lithuanian independence, which carried not just a symbolic but also a political significance. And this was not a new idea. In the 16th–17th centuries, three common rulers of Poland and Lithuania died within Lithuania's territory, and whose bodies the Lithuanian magnates had no desire to hand over to Krakow's Wawel Castle. In 1506, after the death of Alexander Jagiellon (Lith. Aleksandras Jogailaitis) in Vilnius, the Lithuanian magnates decided to bury the deceased's body in the Vilnius Cathedral, despite this being against his wishes as outlined in his will.⁷³ In 1586, the body of Stephen Bathory (Lith. Steponas Batoras) who died in Grodno was preliminarily laid out in Vilnius and kept there until Sigismund Vasa who was elected the King of Poland confirmed the Third Statute of Lithuania in 1588, and in return Lithuania's magnates acknowledged him as the Grand Duke of Lithuania.⁷⁴ So the feud between Lithuania's and Poland's magnates over the body of Ladislaus Vasa should be viewed as a continuing attempt on the part of the Grand Duchy of Lithuania's magnates to have the bodies of their deceased rulers laid to final rest at their shrine, the Vilnius Cathedral. Holding the ruler's body hostage may also have been a way for Lithuania's magnates to gain political dividends or more leverage in their struggle against the Poles for more rights for Lithuania in the union with Poland.

The ruler's body remained in Merkinė until at least June 6.⁷⁵ On around June 10 the sombre funeral procession reached Grodno. The Court Marshal of the Grand Duchy of Lithuania Antoni Jan Tyszkiewicz (Lith. Antanas Jonas Tiškevičius) recalled the earlier idea of keeping the body of Ladislaus Vasa in Grodno. He believed that the remains would remain there until the election for the new ruler of the Polish-Lithuanian Com-

monwealth, and also did not dismiss the possibility that “later perhaps we might be able to convince [them] that the king's remains [should stay] in Vilnius [St Casimir's] Chapel”.⁷⁶ This kind of attitude amongst the magnates of the Grand Duchy of Lithuania could have hastened sending Ladislaus Vasa's body out of Grodno. On June 11, Warsaw's handwritten newspaper informed readers that the ruler's remains and Queen Marie Louise were in Grodno, and that the expenses for the funeral rites and the care of the deceased's body would be charged to “the Lithuanian treasury until the next estates' [i.e. the Sejm's] decision”.⁷⁷ A similar procedure took place after Stephen Bathory's death as well.⁷⁸ Nevertheless, the funeral procession soon left Grodno and by June 24 had already reached Warsaw. This indicates that plans were changed quickly to move things along. Originally, the plan was to have the ruler's body lay in rest in Grodno at least from May 25 until June 11. The Convocational Sejm was only to begin in Warsaw on July 16.⁷⁹

Lithuania's magnates accompanied the ruler's remains to Warsaw. They included the Deputy Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Kazimierz Lew Sapieha,⁸⁰ the Deputy Treasurer Gedeon Michał Tryzna (who carried the ruler's insignia) and Court Marshal Antoni Jan Tyszkiewicz, who had proposed keeping Ladislaus Vasa's body in Lithuania. They also participated in the funeral ceremony together with Prince Karol Ferdynand and the Kingdom's senators. Court Marshal Antoni Jan Tyszkiewicz, together with his counterpart from the Kingdom of Poland, kept order.⁸¹ Only six months later – on 29 December 1648 – was the ruler's body transported from Warsaw to Krakow, and on 15 January 1649 it was ceremoniously buried at the Wawel Cathedral. Ladislaus Vasa's funeral was held immediately before his brother's, John Casimir Vasa's, coronation ceremony.⁸²

On June 5, the Vilnius capitula had ordered the prelate Jan Karol Dowgiałło Zawisza (Lith. Jonas Karolis Daugėla Zaviša) and canon Jerzy Wołłowicz (Lith. Jurgis Valavičius) to accompany Ladislaus Vasa's body from Merkinė to Grodno. Having returned to Vilnius from Grodno on June 19, prelate Jan Karol Dowgiałło Zawisza⁸³ declared that “carrying out the will of the senators who were present by the king's body in Merkinė, the king's heart and bowels had been brought to Vilnius”.⁸⁴ Thus,

70 Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 107–108. The following day (May 28), Janusz Radziwiłł was already in Vilnius; 28 May 1648, Vilnius, Janusz Radziwiłł to K. Dowgiałło Stryzko, in: AGAD, AR, dz. IV, b. 91133, l. 23.

71 Szczaniecki P. “Pstrokoński Stanisław z Burzenina h. Poraj (ok. 1591–1657)”, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1986, s. 276.

72 Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 108–109.

73 Finkel L. *Elekcja Zygmunta I*, Kraków, 1910, s. 128–129, 262–263; Voronin V. “Lenkijos karalius, besišilintis ramybėje ne Krokuvoje: Aleksandro Jogailaičio palaidojimo Vilniuje aplinkybės”, in: *Lietuvos diidysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*. Mokslinių straipsnių rinkinys, sud. D. Steponavičienė, Vilnius, 2007, p. 41–45.

74 Cf. Wrede M. *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576–1586*, Warszawa, 2010, s. 134–135; Wisner H. *Rzeczpospolita Wazów*, t. 3: *Stawne państwo Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa, 2008, s. 49. The latter case still needs additional research.

75 On June 5 the Vilnius capitula sent two canons who had to accompany the deceased “from Merkinė to Grodno”; *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska*, t. 3, s. 143. H. Wisner indicates that on June 8 the funeral procession reached the half-way point between Merkinė and Grodno – Ratnyčia (Pol. *Rotnica*, in the territory of the present-day city of Druskininkai), see: Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 105.

76 Cited from: Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 109.

77 “[N]a skarb litewski do dalszej stanów deklaracji”; 11 June 1648, handwritten newspaper, in: BCZ, b. 142, l. 204.

78 *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1: *Okresy bezkrólewí*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa, 2006, s. 245, 254.

79 Tyla A. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas per Dvidešimtmetį karą (1648–1668)*, Vilnius, 2010, p. 33.

80 Rachuba A. “Kazimierz Leon Sapieha (1609–1656)”, s. 34.

81 24 June 1648, A description of the funeral ceremonies in the Warsaw handwritten newspaper, in: BCZ, b. 379, l. 18.

82 Ochmann S. “Koronacja Jana Kazimierza w roku 1649”, in: *Odrodzenie i reformacja w Polsce*, t. 28, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1983, s. 144–150.

83 It appears that H. Wisner may have made a mistake indicating that the ruler's heart was brought to Vilnius by Jan Dowgiałło Stryzko, see: Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 109.

84 “[I]dąc za zdaniem senatorów, obecnych w Mereczu, przy ciele królewskim przytomnych, przywiózł serce królewskie z wnętrzościami do Wilna”; *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska*, t. 3, s. 143. This fact is also highlighted in Samalavičius S. *Vilnius miestečiai ir miesty kultūra XVII–XVIII amžiuose*, Vilnius, 2013, p. 93.

agreement between Poland's and Lithuania's magnates over the burial of Ladislaus Vasa's heart in Vilnius had already been reached in Merkinė. This agreement may have been a compromise. Fearing that the Lithuanians would bury the ruler's body in Lithuania, the Poles let them take his heart and internal organs to Vilnius. Once the decision was made to transport the ruler's remains from Grodno to Warsaw, prelate Jan Karol Dowgiałło Zawisza left Grodno with Ladislaus Vasa's heart and internal organs and returned to Vilnius.

That day (June 19), the capitula began preliminary discussions with Vilnius Bishop Abraham Wojna about a ceremonial burial of the ruler's internal organs in St Casimir's Chapel. On June 26, the Vilnius Bishop went to the capitula's meeting and directed that Ladislaus Vasa's heart be appropriately buried at St Casimir's Chapel.⁸⁵ It is thought that on Sunday June 28, following High Mass, he placed the ruler's heart and bowels in the crypt below St Casimir's Chapel in Vilnius St Stanislaus's Cathedral.⁸⁶

Without having read the last wills and testaments of Ladislaus Vasa⁸⁷ in which his desires relating to his burial are expressed, we cannot assuredly state that the determination of the Lithuania's magnates in Merkinė to bury the ruler's heart in St Casimir's Chapel was completely out of line with the ruler's own wishes. Nevertheless, the words of Jan Karol Dowgiałło Zawisza recorded in the Vilnius capitula's protocol that he brought the ruler's heart to Vilnius "at the will of the senators" demonstrates the exceptional importance of the magnates' meeting in Merkinė on May 27 (perhaps there were even more meetings). Debates between the magnates of Lithuania and Poland over the place of burial also show that at least one side had no intention of following the instructions as outlined in the will to the letter. As was the case with Alexander Jagiellon, and now with Ladislaus Vasa, for at least some of the magnates the desires of the ruler as expressed in his own will regarding his final place of rest were not the most important factor. Ladislaus Vasa's father Sigismund Vasa in his will, which Ladislaus kept next to his, stipulated that: "We wish that our deceased body be buried at Krakow Castle, in the chapel of St Stanislaus's Cathedral, which we are constructing for ourselves, our luminous wives, and our descendents".⁸⁸ The son would not have gone against his father's wishes. This is confirmed by the contents of

85 *Kościół zamkowy, czyli Katedra wileńska*, t. 3, s. 143.

86 Zahorski W. *Katedra Wileńska*, Wilno, 1904, s. 37, 145.

87 Researchers have failed to locate the wills of Ladislaus Vasa, Queen Constance and Cecilia Renata, which would be of great use in this investigation. Documents testifying to Ladislaus Vasa's posthumous wishes were read in the Sejm Hall (22 July 1648). Their contents were recounted by Albrecht Stanisław Radziwiłł. According to him, there were three documents: the first was found prior to the death of the ruler's son, Casimir (before 9 Jan 1647), the second was found after the latter's death (dated 20 June 1647), and the third – right before the ruler's death (before 20 May 1648). The last will (the third one), which was certified with the seal of the Grand Duchy of Lithuania in Merkinė by the Deputy Chancellor Kazimierz Lew Sapieha, had four enactors: the Bishop of Chelm Stanisław Pstrokoński and the Lithuanian Deputy Chancellor himself who were in Merkinė right up until the ruler's death, as well as the Bishop of Poznan and the Chancellor of the Kingdom of Poland; Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 88–89.

88 "Testament Zygmunta Wazy z 1623 roku", in: *Testamenty Zygmunta III Wazy*, opr. W. Koczorowski, B. Koczorowska, M. Koczorowska, Opole, 2013, s. 100.

the deceased ruler's will, which was read aloud in the Sejm Hall by Albrecht Stanisław Radziwiłł. There is a record in Albrecht Stanisław Radziwiłł's diary that Ladislaus Vasa in his testament wished his body to be buried in Krakow and asked the Commonwealth to cover the funeral's expenses.⁸⁹

Summarizing the circumstances of the burial of Ladislaus Vasa's heart in Vilnius, we should take note that this custom reached Poland and Lithuania in the first half of the 17th century. In 1631, the heart of Sigismund Vasa's wife, Constance, was buried in the Jesuit church in Warsaw, and in 1644 this was also the final place of rest for the heart of Cecilia Renata, Ladislaus Vasa's first wife.⁹⁰ The queens' bodies were buried in Krakow's Wawel Cathedral. Ladislaus Vasa's second wife Marie Louise followed this tradition. She expressed the desire to have her body buried in Wawel Cathedral next to her deceased first husband, Ladislaus Vasa (her second husband was his brother, John Casimir Vasa), while she wished that her heart be buried in the church of the Order of the Visitation convent in Warsaw.⁹¹

In 1668, John Casimir Vasa abdicated the Polish-Lithuanian throne and returned to France, where he joined the Jesuits and became abbot of the Abbey of Saint-Germain-des-Prés. After his death in 1672, his heart was interred in the Abbey while his body was taken to the Jesuit church in Nevers. It remained there until 1675, when it was transported to Wawel Cathedral. His heart stayed in the French monastery.⁹² These facts allow us to suggest that the tradition which emerged during the period of the Vasa (Lith. Vazos) dynasty, and later in the 18th century, influenced the forms of burial by the gentry of the Grand Duchy of Lithuania.⁹³ However burial of the heart separate from the body could have been done not necessarily in line with the deceased's will,⁹⁴ and besides, the first heart burials were done by the Habsburgs. The remains of Queen Constance and the body of her husband Sigismund Vasa were ceremoniously accompanied from Warsaw to Krakow in 1633 where they were buried in the Wawel Cathedral. Unlike the case of the queen, the king's heart was buried together with his body. This prompts the question of whether the burial of Ladislaus Vasa's heart could be called a dynastic tradition. Other questions arise, but apparently not just in this story, from a mysterious allusion made in the journal of Albrecht Stanisław Radziwiłł that on July 22, in the Sejm Hall, despite the demands of the envoys, the

89 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 89.

90 Paknys M. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVII a.*, Vilnius, 2008, p. 107. For more on the traditions of burying European monarchs' hearts, see: Bertelli S. *The King's Body. Sacred Rituals of Power in Medieval and Early Modern Europe*, Pennsylvania, 2001, p. 31–34.

91 Wójcik Z. *Jan Kazimierz Waza*, s. 193.

92 *Ibid.*, s. 214.

93 Paknys M. *Mirtis LDK kultūroje*, p. 108–109.

94 For example, the first wife of Sigismund Vasa Anne of Austria (Lith. Ona Habsburgaitė) expressed in her will that she wished to be buried in Krakow, however she left the decisions regarding all the funeral-related ceremonies to her husband, as he "knew how to act appropriately in line with our circumstances and origins", see: "Testament Anny Habsburżanki z 1594 roku", in: *Testamenty Zygmunta Wazy*, s. 131.

third will of Ladislaus Vasa that was confirmed in Merkinė with the seal of the Grand Duchy of Lithuania by Chancellor Kazimierz Jan Sapieha was “because of some royal family secrets” not read at all.⁹⁵

In summary

Ladislaus Vasa’s last journey to Lithuania and his death coincided with tragic events which contributed to the decline of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Although Ladislaus Vasa paid considerable attention to relations between the Uniate and Orthodox churches during his reign, trying to bring them under some sort of legal norms that were usually to the Orthodox Church’s favour, in the south-eastern lands of the Kingdom of Poland social, national and ethnic tensions increased between the Polish nobility and local peasantry and the free soldiers, the Cossacks. Several rebellions occurred in the 1630s, and all of them were quelled. Nevertheless the problems were left unresolved, new tensions were rising, and their commencement coincided with Ladislaus Vasa’s last journey to Lithuania and his eventual death. In the middle and second half of May, in battles near the Yellow Waters and Korsun, the Polish army suffered extensive defeats and soon the first Cossack units commanded by Col. Piotr Glowacki appeared within the territory of the Grand Duchy of Lithuania. Lithuania’s magnates managed to organize a discussion in face of the rising threats and called a convocation.⁹⁶ In the Vilnius Convocation act they noted that the purpose of their assembly was that the state was in danger following the ruler’s death.⁹⁷

The rebellious Cossacks were the last ones to find out about the ruler’s death, as they were still sending messengers with their letters to him in Warsaw in late June.⁹⁸ At around the same time the French envoy Louis d’Arpajon and his entourage also finally reached Warsaw, when the body of the deceased Ladislaus Vasa had already been buried.⁹⁹ The Order of the Holy Spirit was later granted to the French-backed kings of Poland and grand dukes of Lithuania, John Sobieski (Lith. Jonas Sobieskis) and Stanisław Leszczyński (Lith. Stanislovas Leščinskis).

The author of the second history of Vilnius Józef Ignacy Kraszewski, already knowing what had happened after the ruler’s death, described the reign of Ladislaus Vasa in this way: he began by saying that “During no other ruler’s years of reign had so many medals been minted as there were during his reign, nor so many panegyrics printed, nor so many grand ceremonies, receptions or triumphs celebrated ...” And

95 Radziwiłł A. S. *Pamiętnik*, t. 3, s. 89.

96 Tyla A. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas per Dvidešimtmetį karą*, p. 21–24; Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, p. 351–352.

97 “Zjazd stanów WKsL. (Konwokacja wileńska) w Wilnie (10 VI 1648)”, in: *Akta zjazdów stanów wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, s. 328.

98 5 June 1648, Report from Baro, in: BCz, b. 142, l. 51; 25 June 1648, News from the handwritten press, in: *ibid.*, l. 327.

99 He arrived on June 25; Wójcik Z. *Jan Kazimierz Waza*, s. 45.

concluded by characterizing the circumstances under which the ruler of Lithuania and Poland had to work: “all the juices of evil were already flowing freely and wildly”.¹⁰⁰ H. Wisner explained that the detrimental losses suffered by the Polish army in May, 1648 against the rebelling Cossacks did not leave a great impression on contemporaries. The losses were then explained away as the Polish army’s unreadiness for war and its leadership’s incompetency.¹⁰¹ And in sorrowful lines, as if sensing the imminent turmoil in the state, the author reveals his apprehensions: “along with our glorious king, everything is dying around us”.¹⁰²

100 Kraszewski J. *Wilno od początków jego do roku 1750*, Wilno, 1840, t. 2, s. 34.

101 Wisner H. *Jonušas Radvila*, p. 106.

102 Cited from memorial verses written in 1648 after the death of Ladislaus Vasa, in: *Rękopisy Ossolińskie*, b. 2285/II, l. 84a; see also: Wisner H. *Władysław IV Waza*, s. 173.